

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

**Π.Μ.Σ. «Εγκληματολογικές και Ποινικές Προσεγγίσεις
της Διαφθοράς, του Οικονομικού και του Οργανωμένου
Εγκλήματος»**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**«Τα εγκλήματα των ισχυρών και η αρχή της ισότητας ενώπιον
του νόμου: εγκληματολογική προσέγγιση»**

Εμμανουήλ Π. Μουρτζανός

Επιβλέπων καθηγητής: Κωνσταντίνος Πανάγος

Αθήνα, Ιούνιος 2022

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή «Μουρτζανού Εμμανουήλ» που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

**«Τα εγκλήματα των ισχυρών και η αρχή της ισότητας ενώπιον
του νόμου: εγκληματολογική προσέγγιση»**

Εμμανουήλ Π. Μουρτζανός

Επιτροπή Επίβλεψης Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Κωνσταντίνος Πανάγος

«Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ»

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Ουίλλιαμ Αλοσκόφης

«Μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ»

Αθήνα, Ιούνιος 2022

*«Η παρούσα διπλωματική εργασία
αφιερώνεται στη σύζυγο μου Ανδρονίκη
και στις κόρες μου Ελένη και Αλεξάνδρα»*

Περίληψη

Τα εγκλήματα των ισχυρών αποτελούν μία ιδιαίτερη περίπτωση σοβαρής εγκληματικότητας, η οποία περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα εγκλημάτων. Τα εγκλήματα αυτά υπερβαίνουν το άτομο-θύμα προκαλώντας βαρύτερες κοινωνικοοικονομικές βλάβες σε ολόκληρες πληθυσμιακές μάζες, ενώ, παραδόξως, αντιμετωπίζονται με επιείκεια από τα όργανα κοινωνικού ελέγχου. Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τις βασικές όψεις της εγκληματικότητας των ισχυρών, το ρόλο του κοινωνικού ελέγχου στην αναπαραγωγή των ανισοτήτων και την επιλεκτική αντιμετώπιση και ατιμωρησία που απολαμβάνουν οι δράστες που προέρχονται από τις ανώτερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις. Σκοπός είναι να αναδειχθεί η επίδραση της κοινωνικοοικονομικής ισχύος των δραστών στην επιλεκτικότητα των φορέων κοινωνικού ελέγχου.

Αρχικά, αναλύονται το έγκλημα του λευκού περιλαιμίου, το κρατικο-εταιρικό έγκλημα και το οργανωμένο έγκλημα, ως κυριότερες μορφές βαριάς οικονομικής εγκληματικότητας, οι οποίες περιλαμβάνονται στο φάσμα της εγκληματικότητας των ισχυρών. Για την πλήρη κατανόηση τους γίνονται παραπομπές στις εγκληματολογικές θεωρίες που αφενός τις ανέδειξαν και αφετέρου έδωσαν το εναρκτήριο λάκτισμα για την αναζήτηση και εξέταση νέων παρεκκλίνουσων συμπεριφορών που μέχρι τότε ήταν άγνωστες στο κοινό. Επίσης, αναλύεται το φαινόμενο της διαφθοράς σε όλες τις μορφές του, ως αναγκαίο λειτουργικό στοιχείο της ανάπτυξης, επικράτησης και εξάπλωσης των εγκλημάτων των ισχυρών.

Στη συνέχεια, αναλύεται η τάση των φορέων τυπικού κοινωνικού ελέγχου να επικεντρώνονται στην αντιμετώπιση της εγκληματικότητας του δρόμου, ενώ οι δράστες υψηλού κύρους δρουν στο απυρόβλητο. Επιπρόσθετα, εξετάζεται ο ρόλος των ΜΜΕ, στην αναπαραγωγή ανισοτήτων, στοχοποιώντας τις αδύναμες κοινωνικές ομάδες και συγκαλύπτοντας τα εγκλήματα των ισχυρών. Επιπλέον, εξετάζεται η μεροληπτική λειτουργία των θεσμών, ως κύριος παράγοντας που ευνοεί την ανάπτυξη αυτού του είδους εγκληματικότητας. Τέλος, περιγράφονται οι υποθέσεις της Siemens και των Ζωνιανών, μέσα από τις οποίες γίνονται αντιληπτοί οι παράγοντες που συντελούν στην ανάπτυξη, στην αναποτελεσματική δίωξη και στην ατιμωρησία των ισχυρών δραστών.

Λέξεις – Κλειδιά

Εγκλήματα των ισχυρών, κοινωνικός έλεγχος, επιλεκτικότητα, ατιμωρησία, ανισότητα, διαφθορά

«The crimes of the powerful and the principle of equality before the law: a criminological approach»

Emmanouil P. Mourtzanos

Abstract

The crimes of the powerful are a special case of serious criminality, which includes a wide range of crimes. These crimes go beyond the individual victim, causing serious socio-economic damage to entire populations, while, paradoxically, they are dealt with lenience by the social control bodies. This thesis deals with the basic aspects of criminality of the powerful, the role of social control in the reproduction of inequalities and the selective treatment and impunity enjoyed by perpetrators from the upper socio-economic classes. The aim is to highlight the effect of the socio-economic power of the perpetrators on the selectivity of social control bodies.

Initially, white-collar crime, corporate-state crime and organized crime are analyzed as the main forms of serious economic criminality, which are included in the spectrum of crime of the powerful. For their full understanding, references are made to the criminological theories that on the one hand highlighted them and on the other hand gave the kick-off for the search and examination of new deviant behaviors that until then were unknown to the public. Also, the phenomenon of corruption in all its forms is analyzed, as a necessary functional element of the development, prevalence and spread of the crimes of the powerful.

Next, the tendency of standard social control bodies to focus on tackling street crime is analyzed, while the perpetrators of high prestige act unharmed. In addition, the role of the media in reproducing inequalities, targeting weak social groups and covering up the crimes of the powerful is examined. In addition, the discriminatory operation of the institutions is examined, as a main factor that favors the development of this type of crime. Finally, the cases of Siemens and Zoniana are described, through which the factors that contribute to the development, the ineffective persecution and the impunity of the powerful perpetrators are understood.

Keywords

Crimes of the powerful, social control, selectivity, impunity, inequality, corruption

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract	vi
Συνοτομογραφίες & Ακρωνύμια	viii
Εισαγωγή.....	1
1. Εννοιολογική προσέγγιση των εγκλημάτων των ισχυρών, οι βασικές όψεις τους και η σχέση τους με τη διαφθορά	4
1.1 Βασικές όψεις εγκλημάτων των ισχυρών.....	4
1.1.1 Έγκλημα του λευκού περιλαιμίου.....	6
1.1.2 Κρατικο-εταιρικό έγκλημα.....	8
1.1.3 Οργανωμένο έγκλημα	11
1.2 Διαφθορά.....	16
1.2.1 Ορισμός	16
1.2.2 Σχέση διαφθοράς και εγκλημάτων των ισχυρών	17
2. Κοινωνικός Έλεγχος, έγκλημα και ανισότητες	20
2.1 Ο ρόλος του τυπικού κοινωνικού ελέγχου στην αναπαραγωγή ανισοτήτων	21
2.2 Ο ρόλος του άτυπου κοινωνικού ελέγχου (MME) στην αναπαραγωγή ανισοτήτων.....	23
3. Η επιλεκτικότητα των Θεσμών σε συνάρτηση με την κοινωνικοοικονομική ισχύ των δραστών	26
3.1 Κράτος και επιλεκτικότητα.....	27
3.2 Νομοθετικό σύστημα και επιλεκτική παραγωγή των νόμων	29
3.3 Ποινικοκατασταλτικό σύστημα και επιλεκτική ποινική καταστολή	31
3.3.1 Αστυνομία	33
3.3.2 Δικαιοσύνη	34
3.3.3 Σωφρονιστικό σύστημα	37
4. Ανάλυση υποθέσεων.....	39
4.1 Υπόθεση «Siemens»	39
4.2 Υπόθεση «Ζωνιανά».....	43
5. Συμπεράσματα.....	47
Επίλογος	49
Βιβλιογραφία	51

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΔΕ	Διπλωματική Εργασία
ΕΑΠ	Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΛΑΣ	Ελληνική Αστυνομία
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
ΗΣΑΠ	Ηλεκτρικός Σιδηρόδρομος Αθηνών Πειραιώς
ΚΕΕ	Κρατικό-εταιρικό Έγκλημα
ΚΠΔ	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΜΠΣ	Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
ΟΕ	Οργανωμένο Έγκλημα
ΟΤΕ	Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος
ΠΑΣΟΚ	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κόμμα
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας

Εισαγωγή

Από τις αρχές της ανάπτυξης της, η επιστήμη της Εγκληματολογίας κατευθύνθηκε στη μελέτη της συμβατικής-κοινής εγκληματικότητας, δηλαδή εκείνης που τυποποιείται επί το πλείστον στους ποινικούς νόμους και αφορά κυρίως τα άτομα που δεν έχουν κανενός είδους εξουσία, τα οποία κατά κύριο λόγο ανήκουν στα κατώτερα στρώματα της κοινωνίας. Αυτό το είδος εγκληματικότητας είναι σήμερα γνωστό ως «εγκληματικότητα του δρόμου».¹ Κάνοντας μία σύντομη αναδρομή στο παρελθόν παρατηρείται ότι, σύμφωνα με την Κλασική Σχολή η εγκληματικότητα συνδέθηκε με τους μη έχοντες ιδιοκτησία και εισοδήματα, δηλαδή όσους δεν είχαν δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία των πολιτών, όπως οι κοινωνικές τάξεις που είχαν χαρακτηριστεί ως «επικίνδυνες».²

Στη συνέχεια, με την επίδραση του Θετικισμού, οι εγκληματολόγοι εστίαζαν περισσότερο στην εγκληματικότητα του δρόμου και συγκεκριμένα στα βιολογικά, ψυχολογικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των δραστών.³ Αντίθετα, η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, με πιο γνωστή προσέγγιση τη «θεωρία της ετικέτας», εστίαζε στο έγκλημα που οριζόταν από τα θεσμικά όργανα του κράτους εναντίον συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, αναδεικνύοντας έτσι την αμφιλεγόμενη λειτουργία του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης.⁴ Τέλος, η Κριτική Εγκληματολογία εστίασε στην ταξική λειτουργία του ποινικού νόμου, σύμφωνα με τον οποίο εγκληματοποιούνταν συμπεριφορές ανάλογα με τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης.⁵ Συνεπώς, οι δύο τελευταίες σχολές εγκληματολογικής σκέψης έχουν ως κοινό παρονομαστή την επιλεκτική δημιουργία και εφαρμογή των ποινικών νόμων.⁶

¹ Αθανάσιος Χουλιάρης, «Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 63.

² Νικόλαος Κουλούρης, «Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 21.

³ Ηλίας Δασκαλάκης, «Η εξέλιξη της εγκληματολογικής σκέψης», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Τεύχος 68, 1988, σ. 49,54, <https://doi.org/10.12681/grsr.843>

⁴ Σοφία Βιδάλη & Νικόλαος Κουλούρης, *Αποκλίνουσα συμπεριφορά & Ποινικό φαινόμενο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2012, σ. 37 · Αθανάσιος Χουλιάρης, «Η λειτουργία του ποινικού δικαίου υπό την έποψη της συγκρουσιακής θεωρίας για το έγκλημα («conflict criminology»», στο Στράγγας Ι., Χάνος Α., Παπαχαραλάμπους Χ., Τσούκα Χ. (επιμ.), *Αγαθό, Συμφέρον και Δίκαιο*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 862.

⁵ Βιδάλη & Κουλούρης, *Αποκλίνουσα συμπεριφορά...*, ό.π., σ. 262.

⁶ Κουλούρης, «Διαταξικές και ενδοταξικές...», ό.π., σ. 39.

Με πρόδρομο τη θεωρία του Sutherland, περί εγκληματικότητας του λευκού περιλαιμίου, η εγκληματολογική σκέψη εξελίχθηκε σε όλο το φάσμα της κοινωνικής ιεραρχίας, καθώς αναδείχθηκε η αθέατη εγκληματικότητα και συγκεκριμένα εκείνη που διαπράττουν οι ανώτερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις.⁷ Η θεωρία αυτή ανέδειξε την εγκληματικότητα των ισχυρών, ενώ ταυτόχρονα έδωσε το εναρκτήριο λάκτισμα για τη διατύπωση νέων θεωριών και την επιμέρους κατηγοριοποίηση των εγκλημάτων αυτών, όπως το κρατικο-εταιρικό έγκλημα, το οργανωμένο έγκλημα, κ.ά. Γενικότερα, τα εγκλήματα των ισχυρών παρόλο που δεν γίνονται εύκολα αντιληπτά, λόγω του ότι δρουν και αναπτύσσονται στο παρασκήνιο, οι συνέπειες τους υπερβαίνουν το άτομο-θύμα, προκαλώντας σοβαρές κοινωνικοοικονομικές βλάβες σε ολόκληρες πληθυσμιακές μάζες.

Ο όρος εγκλήματα των ισχυρών αποτελεί την ευρεία έννοια πολλών επιμέρους κατηγοριών, όπως α) το έγκλημα του λευκού κολάρου, β) το οργανωμένο έγκλημα, γ) το κρατικο-εταιρικό έγκλημα, δ) το εταιρικό έγκλημα, ε) το έγκλημα της παγκοσμιοποίησης, στ) το κρατικά οργανωμένο έγκλημα, ζ) το περιβαλλοντικό έγκλημα, η) το κρατικά οργανωμένο έγκλημα και θ) το συστημικό έγκλημα.⁸ Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας θα αναλυθούν οι διασημότερες κατηγορίες εξ αυτών και συγκεκριμένα οι τρεις πρώτες, ενώ θα αναλυθεί και το φαινόμενο της διαφθοράς, ως λειτουργικό στοιχείο της ανάπτυξης και της επικράτησης αυτών των εγκλημάτων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αρχικά θα αναλυθούν οι φορείς τυπικού κοινωνικού ελέγχου και οι λόγοι για τους οποίους επικεντρώνονται κυρίως στη δίωξη και τιμωρία των εγκλημάτων που τελούνται από άτομα χαμηλής και μεσαίας κοινωνικοοικονομικής τάξης, ενώ ταυτόχρονα τα άτομα υψηλού κύρους να παραμένουν στο απυρόβλητο. Επίσης, θα αναλυθεί η επίδραση του άτυπου κοινωνικού ελέγχου, και συγκεκριμένα των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, στην αναπαραγωγή ανισοτήτων, τόσο μέσω της στοχοποίησης των αδύναμων κοινωνικών τάξεων όσο και μέσω της συγκάλυψης των εγκλημάτων των ισχυρών. Στο τρίτο κεφάλαιο, θα εξεταστεί η επίδραση της κοινωνικοοικονομικής ισχύος των ισχυρών στη λειτουργία του κράτους, της νομοθεσίας και του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, εξετάζοντας ξεχωριστά καθέναν από τους θεσμούς που το απαρτίζουν.

⁷ Κουλούρης, «Διαταξικές και ενδοταξικές...», ό.π., σ. 24.

⁸ Dawn Rothe & David Kauzlarich, *Crimes of the Powerful an Introduction*, Routledge, London-New York, 2016, σ. 18.

Ειδικότερα θα εξεταστεί η μεροληπτική λειτουργία των θεσμών υπέρ των ισχυρών, καθώς και οι παράγοντες που ευνοούν την ανάπτυξη αυτού του είδους εγκληματικότητας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται μία προσπάθεια σύντομης ανάλυσης των υποθέσεων της Siemens, ως υποδειγματικό παράδειγμα κρατικο-εταιρικού εγκλήματος και των Ζωνιανών, ως υποδειγματικό παράδειγμα οργανωμένου εγκλήματος, μέσα από τις οποίες θα εξαχθούν συμπεράσματα για τους παράγοντες που συντελούν στην ανάπτυξη και αναπαραγωγή τέτοιων εγκλημάτων, στην ατιμωρησία που απολαμβάνουν ορισμένοι δράστες και στην αναποτελεσματικότητα των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών να διώξουν τα εγκλήματα αυτά. Στο πέμπτο κεφάλαιο θα εξαχθούν τα γενικά συμπεράσματα της παρούσας εργασίας. Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει στόχο να αναδείξει τις σοβαρές κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις της εγκληματικότητας των ισχυρών, καθώς και τις ανισότητες σε βάρος των αδύναμων κοινωνικών τάξεων και την επιλεκτική αντιμετώπιση τους από το κράτος, το νομοθετικό σύστημα, τους ποινικοκατασταλτικούς μηχανισμούς και τα ΜΜΕ.

1. Εννοιολογική προσέγγιση των εγκλημάτων των ισχυρών, οι βασικές όψεις τους και η σχέση τους με τη διαφθορά

Οι πρώτες εγκληματολογικές προσεγγίσεις επικεντρώνονταν κυρίως στα χαρακτηριστικά του εγκληματία και στα αίτια που τον οδηγούν στο έγκλημα, εστιάζοντας κυρίως στη βάση της κοινωνικής πυραμίδας και κατ' επέκταση στην εγκληματικότητα του δρόμου.⁹ Υπό την Κριτική Εγκληματολογία επεκτάθηκε το πεδίο της εγκληματολογικής ανάλυσης, ξεφεύγοντας από τα μέχρι τότε στερεότυπα για την εγκληματικότητα των χαμηλών κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων, στρέφοντας το ενδιαφέρον στα εγκλήματα που τελούν οι κοινωνικά ισχυροί καθώς και το γεγονός ότι τα εγκλήματα που διαπράττονται μέσω της αλληλεπίδρασης κυβερνήσεων, επιχειρήσεων και της οικονομικής ελίτ είναι επιβλαβέστερα σε σχέση με τα εγκλήματα του δρόμου.¹⁰ Επίσης, οι υπέρμαχοι αυτής της εγκληματολογικής σκέψης αντιλήφθηκαν την επιλεκτική λειτουργία των κατασταλτικών μηχανισμών, την αχρήστευση του σωφρονιστικού συστήματος και την ταξική λειτουργία του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης.¹¹

1.1 Βασικές όψεις εγκλημάτων των ισχυρών

Η συστηματοποίηση της θεωρίας για την εγκληματικότητα που παράγουν οι ανώτερες κοινωνικές τάξεις, αναδιέταξε την ερευνητική ατζέντα της εγκληματολογικής επιστήμης, ενώ ταυτόχρονα έθεσε νέα ζητήματα προς έρευνα σχετικά με την αντικειμενικότητα του ποινικού δικαίου.¹² Τα εγκλήματα των ισχυρών περιλαμβάνουν τρία συστατικά στοιχεία τη δύναμη-εξουσία, το οικονομικό όφελος και τη διαπλοκή με τους φορείς τυπικού και άτυπου κοινωνικού ελέγχου. Ειδικότερα, τα εγκλήματα αυτά α) διαπράττονται από άτομα που

⁹ Άννα Κασάπογλου, «Οικονομική κρίση και κρατούμενοι για οικονομικά εγκλήματα και εγκλήματα του λευκού κολάρου: Οι επιδράσεις του εγκλεισμού στην κοινωνική τους ταυτότητα», σε Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε εποχή Κρίσης-Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σ. 2551.

¹⁰ Βίκυ Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολάρια και οικονομικό έγκλημα*, Δίκαιο και Οικονομία, Σάκκουλας, Αθήνα, 2014, σ. 118.

¹¹ Σοφία Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια. Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017, σ. 36.

¹² Χουλιάρας, «Εγκληματικότητα των ισχυρών...», ό.π., σ. 80.

ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα ή από άλλα άτομα που δρουν για λογαριασμό τους, β) δεν χαρακτηρίζονται, συνήθως, ως εγκλήματα από τον ποινικό νόμο αλλά υπάγονται στη διοικητική και αστική νομοθεσία, γ) διαπράττονται για προσωπικό όφελος το οποίο αφορά είτε σε εξουσιαστικό είτε σε οικονομικό κίνητρο, δ) δεν έχουν μεγάλο ρίσκο, καθώς είτε είναι δύσκολο να αποκαλυφθούν είτε οι κυρώσεις τους είναι ηπιότερες σε σχέση με άλλα εγκλήματα, ε) συνεπάγονται σοβαρό κίνδυνο για το κοινωνικό σύνολο και την οικονομική ευημερία και στ) συγκαλύπτονται μέσω της διαπλοκής τους με το κράτος.¹³

Γενικά, τα εγκλήματα των ισχυρών αποτελούν οικονομικά εγκλήματα. Ο όρος οικονομικά εγκλήματα αφορά εκείνες τις παράνομες πράξεις που διαπράττονται στα πλαίσια πραγματικών ή απατηλών οικονομικών δραστηριοτήτων και βλάπτουν ή εκθέτουν σε κίνδυνο την οικονομική ζωή,¹⁴ ενώ οι δράστες τους επιδιώκουν την παράνομη οικονομική ωφέλεια χωρίς απαραίτητα να κάνουν χρήση άμεσης σωματικής βίας.¹⁵ Στην ελληνική έννομη τάξη δεν υπάρχει αυτοτελής νομοθεσία που να περιλαμβάνει τα εγκλήματα αυτά αλλά βρίσκονται διάσπαρτα, κυρίως σε ειδικούς ποινικούς νόμους. Ως εκ τούτου, η μη διαφοροποίηση τους από τα λοιπά εγκλήματα ως μία αυτοτελής κατηγορία εγκλημάτων οδηγεί στην έλλειψη εγκληματολογικών στατιστικών από του φορέως επίσημου κοινωνικού ελέγχου.¹⁶

Η σοβαρότερη όψη της παραπάνω κατηγορίας εγκλημάτων είναι η βαριά οικονομική εγκληματικότητα, όπου ο όρος «βαριά» συνεπάγεται ότι οι συνέπειες της υπερβαίνουν το άτομο-θύμα, καθώς προκαλεί σοβαρότατες βλάβες σε έναν ευρύτερο κύκλο ατόμων ή ομάδων μίας κοινωνίας. Με άλλα λόγια, οι βλάβες αυτών των εγκλημάτων δεν περιορίζονται μόνο στην οικονομική βλάβη που προκάλεσαν, αλλά υπάρχουν και σοβαρές κοινωνικές, πολιτικές, περιβαλλοντικές, πολιτιστικές, σωματικές και ψυχικές βλάβες, των οποίων τα κόστη είναι ανυπολόγιστα.¹⁷ Οι βασικότερες όψεις των εγκλημάτων των ισχυρών που εντάσσονται στην κατηγορία αυτή είναι το έγκλημα του λευκού περιλαίμιου, το κρατικο-εταιρικό έγκλημα και το οργανωμένο έγκλημα. Οι τρεις αυτές κατηγορίες

¹³ Χουλιάρας, «Εγκληματικότητα των ισχυρών...», ό.π., σ. 69.

¹⁴ Αγγελική Πιτσελά, *Η εγκληματολογική προσέγγιση του οικονομικού εγκλήματος*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2010, σ. 74-75.

¹⁵ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 142-143.

¹⁶ Πιτσελά, ό.π., σ. 74-75.

¹⁷ Dawn Rothe & David Kauzlarich, *Crimes of the Powerful: White-Collar Crime and Beyond*, Routledge, London-New York, 2022, σ. 14.

εγκλημάτων είναι δύσκολο να διαχωριστούν εννοιολογικά, καθώς έχουν κοινή βάση ως προς το τρόπο δημιουργίας τους, τις συνθήκες εξάπλωσης τους, τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις τους και τη σχέση τους με το κράτος, τη νομοθετική εξουσία και τους θεσμούς απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Στην προσπάθεια διάκρισης των τριών αυτών κατηγοριών διαπιστώνεται ότι η πρώτη κατηγορία αφορά οικονομικά εγκλήματα που παρεμβαίνουν στο κύκλο της οικονομίας και του ελεύθερου ανταγωνισμού, η δεύτερη αφορά τις υπόγειες συμπράξεις επιχειρήσεων και κράτους με σκοπό τη διάθεση του δημόσιου πλούτου και η τρίτη αφορά την παράνομη διακίνηση και προσφορά αγαθών και υπηρεσιών.¹⁸

1.1.1 Έγκλημα του λευκού περιλαιμίου

Πρόδρομος της θεωρίας του Sutherland περί εγκληματικότητας του λευκού περιλαιμίου ήταν ο Willem Bonger, ο οποίος αντιλήφθηκε την απουσία των εγκλημάτων των ισχυρών από τις επίσημες στατιστικές, γεγονός που προέκυψε από την πρόσβαση των ανώτερων τάξεων στη διαμόρφωση των ποινικών νόμων, με αποτέλεσμα τη νομιμοποίηση των εγκληματικών τους δραστηριοτήτων και την ποινικοποίηση των δραστηριοτήτων των οικονομικά ασθενέστερων.¹⁹ Ο Edwin Sutherland (1939) εισήγαγε μία πρωτοφανή, για τα μέχρι τότε δεδομένα, θεωρία περί εγκληματικότητας του «λευκού περιλαιμίου» ή «λευκού κολάρου», που αφορά την εγκληματικότητα που παράγουν οι ανώτερες κοινωνικές τάξεις.²⁰ Μέσω της θεωρίας του εξετάστηκε, για πρώτη φορά, το έγκλημα ως διαταξικό φαινόμενο, το οποίο μπορεί να εντοπιστεί σε όλο το φάσμα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης.²¹

Σύμφωνα με τον ίδιο, τα εγκλήματα του λευκού περιλαιμίου αφορούν εκείνα τα εγκλήματα που διαπράττονται από άτομα με υψηλό κοινωνικό status, τα οποία στα πλαίσια της επαγγελματικής τους δραστηριότητας αποσκοπούν στη συγκέντρωση όλο και περισσότερου πλούτου, καθώς και την αύξηση και εδραίωση της δύναμης-εξουσίας τους.²² Ειδικότερα, η θεωρία του Sutherland ολοκληρώνεται από τις παρακάτω τρεις βασικές παραδοχές: α) τα άτομα υψηλού κοινωνικού status εμφανίζουν έντονη εγκληματική

¹⁸ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 130-131.

¹⁹ Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολάρια και...*, ό.π., σ. 119.

²⁰ Στράτος Γεωργούλας, «Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαράλαμπος Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 41.

²¹ Κουλούρης, «Διαταξικές και ενδοταξικές...», ό.π., σ. 25.

²² Edwin H. Sutherland, "White Collar Crime – The Uncut Version", Yale University Press, New Haven & London, 1983, σ. 4, 232.

συμπεριφορά, β) υπάρχει διαφοροποιημένη αντιμετώπιση (μεροληπτική) από τη δικαιοσύνη σε σχέση με τα κοινά εγκλήματα και γ) οι διαδικασίες απονομής δικαιοσύνης επηρεάζονται άμεσα από τον παράγοντα της εξουσίας.²³ Ο ίδιος αντιλαμβάνεται την έννοια της δύναμης-εξουσίας ως αποτέλεσμα αφενός μεν οικονομικής ισχύος, αφετέρου δε, πολιτικής επιρροής.²⁴

Άρα, τα αναγκαία συστατικά στοιχεία αυτών των εγκλημάτων είναι ο συνδυασμός κοινωνικής θέσης (κύρος) του δράστη και άσκησης του επαγγέλματος του. Για παράδειγμα, δεν αποτελεί εγκληματία του λευκού περιλαιμίου ένα άτομο που ανήκει στους υψηλούς κοινωνικούς κύκλους και έχει τελέσει το έγκλημα της ανθρωποκτονίας, καθώς δεν τελέστηκε κατά την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας. Επίσης, το ίδιο ισχύει αν τελεστεί ένα οικονομικό έγκλημα από άτομο του «υποκόσμου», καθώς δεν υπάρχει το συστατικό στοιχείο του κύρους, αφού τα άτομα αυτά δεν θεωρούνται ευπόληπτα και αξιοσέβαστα.²⁵ Αργότερα, ο Friedrichs υποστήριξε ότι υπάρχει ένα ακόμα σημαντικό συστατικό στοιχείο που στοιχειοθετεί αυτού του είδους την εγκληματικότητα, το οποίο είναι η παραβίαση της εμπιστοσύνης (trust). Άρα σύμφωνα με τον ίδιο, η εγκληματικότητα του λευκού κολάρου είναι μία πολύ γενική έννοια που περιλαμβάνει ένα μεγάλο αριθμό παράνομων και επιβλαβών δραστηριοτήτων, παραβιάζοντας τη δημόσια και ιδιωτική εμπιστοσύνη, ενώ οι δράστες τους είναι άτομα αξιοσέβαστα που επιδιώκουν τη διατήρηση ή αύξηση της οικονομικής δύναμης και εξουσίας τους.²⁶

Όπως τα κοινά εγκλήματα, έτσι και τα παραπάνω εγκλήματα υπακούουν στις αρχές της διαφορικής συναναστροφής, δηλαδή βασίζεται στο γεγονός ότι η εγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται μέσω της αλληλεπίδρασης με άλλα άτομα του περιβάλλοντος τους.²⁷ Αντίθετα, σύμφωνα με τη μερτονική θεωρία τα εγκλήματα αυτά δεν μαθαίνονται αλλά δημιουργούνται και αναπτύσσονται από το ίδιο το σύστημα, δηλαδή από τη λειτουργικότητα ή δυσλειτουργικότητα των θεσμών («πολιτική μηχανή»)²⁸ Κυρίαρχη όμως διαφορά των δύο αυτών τύπων εγκλημάτων είναι ότι τα κοινά εγκλήματα

²³ Βίκυ Βασιλαντωνοπούλου, «Ποιοι είναι οι «εγκληματίες» στην εποχή μας - Η διαχρονική απάντηση», στο Γασπαρινάτου Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σ. 978.

²⁴ Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολάρια και...*, ό.π., σ. 70.

²⁵ Πιτσελά, ό.π., σ. 87.

²⁶ David Friedrichs, *Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*, Wadsworth, Belmont, 2010, σ. 7-9.

²⁷ Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολάρια και...*, ό.π., σ. 64-65.

²⁸ Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολάρια και...*, ό.π., σ. 102.

διαπράττονται σε καταστάσεις κοινωνικής αποστέρησης, από άτομα των χαμηλών κοινωνικών τάξεων ενώ τα εγκλήματα του λευκού περιλαιμίου διαπράττονται από άτομα με υψηλό κοινωνικοοικονομικό status, στοχεύοντας στην διατήρηση ή επαύξηση της εξουσίας τους.²⁹

Με την ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος δημιουργήθηκε εύφορο έδαφος για την ανάπτυξη και ενσωμάτωση των εγκλημάτων του λευκού περιλαιμίου στην επίσημη οικονομία, με αποτέλεσμα τα εγκλήματα αυτά όχι μόνο να μη βλέπουν το φως της δημοσιότητας, αλλά και να μην φτάνουν στην ποινική δικαιοσύνη.³⁰ Οι δράστες αυτού του κύκλου εγκληματικότητας σπάνια απασχολούν τις διωκτικές αρχές, σπανιότερα εμφανίζονται ενώπιον της ποινικής δικαιοσύνης και σπανιότατα τιμωρούνται και καταλήγουν στη φυλακή.³¹ Οι σχέσεις αλληλεξάρτησης των δραστών του λευκού περιλαιμίου με τους θεσμικούς εκφραστές του νόμου, πολλές φορές οδηγούν είτε στην απεγκληματοποίηση τέτοιων συμπεριφορών είτε στη νομιμοποίηση αυτών.³² Με άλλα λόγια, η διαπλοκή της επιχειρηματικής ελίτ με τους κρατικούς και πολιτικούς θεσμούς εξασφαλίζει τον έλεγχο της νομοθεσίας υπέρ αυτής.³³

1.1.2 Κρατικο-εταιρικό έγκλημα

Η έννοια του ΚΕΕ εμφανίστηκε, δημόσια, πρώτη φορά το 1990 από τους Kramer και Michalowski, εξετάζοντας και εξηγώντας το γεγονός ότι η συνεργασία ισχυρών εταιριών και κυβερνήσεων και η διαμόρφωση των κρατικών νόμων υπέρ των πρώτων παράγει σοβαρή εγκληματικότητα, προκαλώντας σοβαρές κοινωνικοοικονομικές βλάβες σε ολόκληρες πληθυσμιακές μάζες,³⁴ πολύ μεγαλύτερες από αυτές που προκαλούν τα κρατικά ή εταιρικά εγκλήματα ως χωριστές οντότητες.³⁵ Επομένως, πρόκειται για ένα είδος εγκληματικότητας που αναπτύσσεται μέσω της διαπλοκής του δημόσιου με τον ιδιωτικό τομέα, των οποίων οι εμπλεκόμενοι στοχεύουν στην πολιτική και κοινωνική άνοδο, στη

²⁹ Edwin Sutherland, “White collar criminality”, *American Sociological Review*, 5(1), Indiana University, 1940, p. 11-12.

³⁰ Βίκυ Βασιλαντωνοπούλου, «Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα: εγκλήματα του λευκού κολάρου και ηθικοί πανικοί», στο Καρύδης Β., Χουλιάρης Α. (επιμ.), *Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα: Σύγχρονες Προσεγγίσεις*, Σάκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 73.

³¹ Πιτσελά, ό.π., σ. 90.

³² Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολάρια και...*, ό.π., σ. 66.

³³ Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολάρια και...*, ό.π., σ. 68.

³⁴ Ronald Kramer, Raymond Michalowski, David Kauzlarich, “The Origins and Development of the Concept and Theory of State-Corporate Crime”, *Crime and Delinquency*, 48/2, 2000, σ. 263.

³⁵ Rothe & Kauzlarich, *Crimes of the Powerful an...*, ό.π., σ. 157.

διατήρηση ή επαύξηση της εξουσίας τους και στο οικονομικό όφελος, τα οποία επιτυγχάνονται είτε με την παρέμβαση στις διαδικασίες νομοθέτησης είτε με την αδρανοποίηση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.³⁶

Συνήθεις εγκληματικές πρακτικές των ΚΕΕ είναι οι οργανωμένες εταιρικές απάτες, οι παραβιάσεις του ελεύθερου ανταγωνισμού, της υγειονομικής και της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, κ.ά.³⁷ Η θυματοποίηση αυτού του είδους εγκληματικότητας είναι τεράστια, ενώ θύματα της μπορεί να είναι υπάλληλοι, πελάτες, ανταγωνιστές, συνεταίροι, πιστωτές και γενικότερα η εθνική ή διεθνή οικονομική τάξη.³⁸ Ωστόσο τα ΚΕΕ καλύπτονται από ένα ισχυρό πέπλο αθεατότητας και δύσκολα έρχονται στο προσκήνιο, καθώς τα θύματα τους ενδεχομένως να αδυνατούν να καταγγείλουν την πράξη και να αντιδικήσουν με τους ισχυρούς δράστες λόγω φόβου, άγνοιας, συννεοχής ή οικονομικής αδυναμίας.³⁹ Σύμφωνα με τους δύο παραπάνω εγκληματολόγους, υπάρχουν τρεις καταλυτικοί παράγοντες που οδηγούν έναν οργανισμό στην παρέκκλιση και συγκεκριμένα α) το κίνητρο ή η πίεση αποδόσεων, β) οι ευκαιρίες που προσφέρει η κοινωνία και γ) η απουσία ουσιαστικού κοινωνικού ελέγχου.⁴⁰

Τα ΚΕΕ διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, στο κρατικά υποκινούμενο έγκλημα και στο κρατικά υποβοηθούμενο έγκλημα. Στην πρώτη κατηγορία το κράτος έχει ενεργητικό ρόλο, δηλαδή το έγκλημα προκαλείται ή εγκρίνεται σιωπηρά από εκείνο, όπως για παράδειγμα στις περιπτώσεις που το κράτος παραβλέπει τον ελεύθερο ανταγωνισμό με την απευθείας ανάθεση έργων σε συγκεκριμένες επιχειρήσεις. Στη δεύτερη κατηγορία το κράτος έχει παθητικό ρόλο, δηλαδή το έγκλημα διευκολύνεται από εκείνο, παραλείποντας να διαμορφώσει το απαραίτητο θεσμικό πλαίσιο, έτσι ώστε να περιοριστεί η παρεκκλίνουσα οικονομική δράση των επιχειρήσεων, το οποίο είναι αποτέλεσμα είτε της συμπαιγνίας μεταξύ κυβέρνησης και επιχειρήσεων, είτε της διεκδίκησης κοινών στόχων από τους δύο αυτούς φορείς. Με άλλα λόγια, στην περίπτωση αυτή, το κράτος σκόπιμα αποτυγχάνει να ανακόψει ή να περιορίσει την εγκληματική συμπεριφορά μίας επιχείρησης,

³⁶ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 135-136.

³⁷ Χουλιάρης, «Εγκληματικότητα των ισχυρών...», ό.π., σ. 76.

³⁸ Πιτσελά, ό.π., σ. 95.

³⁹ Ουίλιαμ Αλοσκόφης, «Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 106-107.

⁴⁰ Raymond Michalowski & Ronald Kramer, “State-Corporate Crime and Criminological Inquiry”, στο Pontel, H. N., Geis, G., *International Handbook of White – collar and Corporate Crime*, Springer, 2007, σ. 210-211.

αδρανοποιώντας τους ελεγκτικούς μηχανισμούς.⁴¹ Άρα και στις δύο κατηγορίες η λειτουργία κράτους και εταιρειών είναι αλληλένδετη και όχι ανταγωνιστική, καθώς μέσω της αλληλεπίδρασης τους διεκδικούν κοινούς στόχους.⁴² Συμπερασματικά, η λειτουργία και η ανάπτυξη μίας επιχείρησης στο σύγχρονο καπιταλισμό εξαρτάται άμεσα από τη στήριξη της εκάστοτε κυβέρνησης και το αντίστροφο.⁴³

Η ανάπτυξη της τεχνολογίας σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς, έδωσαν μία νέα διάσταση στα ΚΕΕ, καθώς δημιουργήθηκαν νέοι τρόποι και ευκαιρίες παραγωγής σοβαρής οικονομικής εγκληματικότητας, οι οποίοι υπερβαίνουν οποιοδήποτε νομικό και τραπεζικό κανόνα. Ειδικότερα, μέσω της σύγχρονης τεχνολογίας εκμηδενίστηκαν οι αποστάσεις και διευκολύνθηκε η ταχύτητα των αθέμιτων συναλλαγών, ενώ ταυτόχρονα καταργήθηκαν τα εθνικά σύνορα και δημιουργήθηκε μία παγκόσμια κοινωνία, όπου το χρήμα διαχέεται προς όλες τις κατευθύνσεις χωρίς να αφήνει ίχνη. Υπό αυτές τις συνθήκες, τα ΚΕΕ συγκαλύπτονται, καθώς ενδύονται με νομιμοφανείς πρακτικές και επιβιώνουν διαρκώς παραλλασσόμενα,⁴⁴ όπως η χρήση παγκόσμιων θυλάκων τοποθέτησης και διασφάλισης των «αδέσποτων κεφαλαίων».⁴⁵ Συνεπώς, σημαίων ρόλο στην ανάπτυξη των ΚΕΕ διαδραματίζουν οι φορολογικοί παράδεισοι, οι οποίοι διέπονται από αυστηρό τραπεζικό απόρρητο, δημιουργώντας ένα ισχυρό δίκτυο προστασίας για τους οικονομικούς εγκληματίες, καθώς καθιστούν αδύνατη την άντληση πληροφοριών από τις δικτυακές αρχές.

Επίσης, σημαντικό ρόλο έχουν και οι εξωχώριες εταιρίες τόσο στη μεταφορά όσο και στην απόκρυψη των παράνομων κεφαλαίων.⁴⁶ Η διεθνοποίηση των κεφαλαίων, εκτός του κρατικού ελέγχου, οδήγησε στη δημιουργία της υπερ-συγκέντρωσης του κεφαλαίου στους λίγους και στον έλεγχο του από τα διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.⁴⁷ Γενικότερα, τα σοβαρότερα ΚΕΕ διαπράττονται στο όνομα της παγκοσμιοποίησης, η οποία σε συνδυασμό με την αλληλεπίδραση διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και κρατών, έδωσαν το

⁴¹ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 137· Γεωργούλας, ό.π., σ. 48· Χουλιάρης, «Εγκληματικότητα των ισχυρών...», ό.π., σ. 78-79· Rothe & Kauzlarich, *Crimes of the Powerful an...*, ό.π., σ. 150.

⁴² Γεωργούλας, ό.π., σ. 47-48.

⁴³ Kramer, Michalowski, Kauzlarich, "The origins...", ό.π., σ. 270.

⁴⁴ Ελένη Μιχαλοπούλου, «Το οικονομικό έγκλημα, σύγχρονες τάσεις εξάπλωσής του και όψεις της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 333.

⁴⁵ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 143.

⁴⁶ Μιχαλοπούλου, «Το οικονομικό έγκλημα...», ό.π., σ. 337.

⁴⁷ Βιδάλη & Κουλούρης, *Αποκλίνουσα συμπεριφορά...*, ό.π., σ. 178.

εναρκτήριο λάκτισμα για να στοχεύσουν εκτός από τη συσσώρευση κεφαλαίου και στην ιδιωτικοποίηση της παγκόσμιας οικονομίας και στην προώθηση πολιτικών ελεύθερης αγοράς.⁴⁸ Πιο συγκεκριμένα, η επονομαζόμενη από τον Nelson «ανίερη τριάδα της απληστίας», δηλαδή ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα, είναι συνένοχη σε σοβαρότατα εγκλήματα με ευρεία θυματοποίηση ατόμων, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, τα οποία διαπράττονται πάντοτε με τη συναίνεση των κρατικών και πολιτικών αξιωματούχων των χωρών αυτών. Υπό αυτό το πρίσμα, οι κυβερνήσεις των χωρών αυτών καταλήγουν «μαριονέτες» των οικονομικών συμφερόντων των παραπάνω ή άλλων διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Εκτός από τον οικονομικό αντίκτυπο τα διεθνή ΚΕΕ, πολλές φορές προκαλούν και ισχυρότατες περιβαλλοντικές βλάβες, χωρίς οι εταιρείες αυτές να υπόκεινται σε κάποιον έλεγχο ή ποινή. Για παράδειγμα, πολυεθνικές εταιρείες δωροδοκούν την κυβέρνηση μίας αναπτυσσόμενης χώρας, έτσι ώστε να μην αντιδράσει, παραμένοντας αμέτοχη σε ιδιαίτερα επιβλαβείς πρακτικές εκμετάλλευσης του περιβάλλοντος.⁴⁹

1.1.3 Οργανωμένο έγκλημα

Αν επιχειρούσε κανείς να δώσει ένα σύντομο ορισμό του ΟΕ θα χρησιμοποιούσε εκείνον του Woodiwiss, ότι το ΟΕ είναι η «συστηματική εγκληματική δραστηριότητα για χρήματα ή εξουσία».⁵⁰ Με άλλα λόγια, το ΟΕ περιλαμβάνει όλες εκείνες τις εγκληματικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται από μία οργάνωση στην παράνομη αγορά, η οποία στοχεύει στο παράνομο οικονομικό όφελος, το οποίο επιτυγχάνεται μέσω της παραγωγής, διακίνησης και χρηματοδότησης παράνομων αγαθών και υπηρεσιών, ως αποτέλεσμα της ζήτησης της κοινωνίας για τα συγκεκριμένα αγαθά και υπηρεσίες.⁵¹ Η έννοια «οργανωμένο έγκλημα» πρωτοεμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1950 στις ΗΠΑ, προσπαθώντας να εξηγήσει και να ορίσει αυτό το νέο είδος συστηματικής παρανομίας, καθώς αποτελούσε σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα εκείνης της εποχής.⁵² Οι κυρίαρχες και εξίσου σημαντικές, αλλά αλληλοσυγκρουόμενες, θεωρίες που έχουν διατυπωθεί σχετικά με την κατανόηση του

⁴⁸ Michalowski & Kramer, “State-Corporate Crime and Criminological...”, ό.π., σ. 213.

⁴⁹ David Freidrichs, “White-Collar Crime in Postmodern, Globalized World”, in H. Pontell & G. Geiss (eds.), *International Handbook of White Collar and Corporate Crime*, Springer, Boston, 2007, σ. 165-170.

⁵⁰ Penny Green & Tony Ward, “Organised Crime and the ‘Deep State’”, in P. Green & T. Ward, (eds.), *State crime. Governments, Violence and Corruption*, Pluto Press, Virginia, 2004, p. 86.

⁵¹ Alan Wright, *Organised Crime: Concepts, Cases, Controls*, Routledge, London-New York, 2013, σ. 4.

⁵² Letizia Paoli, Tom Vander Beken, «Organized Crime. A Contested Concept», στο L. Paoli (επιμ), *The Oxford Handbook of Organized Crime*, Oxford University Press, New York, 2014, σ. 13.

ΟΕ είναι η «θεωρία της συνωμοσίας» του Cressey και η «θεωρία περί συμβιωτικής σχέσης» του Chambliss, με κοινό στοιχείο την απόρριψη της ατομοκεντρικής προσέγγισης αυτού του είδους εγκληματικότητας.⁵³

Ο πρώτος, μελετώντας την οργάνωση της Cosa Nostra, αντιλήφθηκε τον οργανωτικό χαρακτήρα της, δίνοντας έμφαση στην ιεραρχική δομή, στον καταμερισμό εργασιών και στην κοινή εθνοτική καταγωγή των μελών της οργάνωσης, ενώ ταυτόχρονα θεωρούσε υπαίτια την ίδια την κοινωνία, ότι δηλαδή υποστηρίζει την ανάπτυξη και διατήρηση της οργάνωσης με τη ζήτηση παράνομων αγαθών και υπηρεσιών. Επίσης, τα μέλη της οργάνωσης ακολουθούν άγραφους κανόνες δεοντολογίας, που έχουν γίνει ευρέως γνωστοί ως «omerta».⁵⁴ Μία εγκληματική οργάνωση μπορεί να εξηγηθεί ως μία πυραμίδα. Στην κορυφή της ανήκουν τα ανώτερα στελέχη της, τα οποία έχουν κοινά χαρακτηριστικά με τους ισχυρούς δράστες των προαναφερθέντων εγκλημάτων, καθώς και εκείνα δεν μπορεί να τα αγγίξει ο νόμος.⁵⁵ Αντιμέτωποι με το νόμο έρχονται τα κατώτερα μέλη της οργάνωσης, ή αλλιώς «εκτελεστές», τα οποία ανήκουν στον πάτο της πυραμίδας και είναι αναλώσιμα.⁵⁶ Με άλλα λόγια, οι πραγματικοί ιθύνοντες και οι πελάτες των οργανώσεων παραμένουν αφανείς στο απυρόβλητο, ενώ ταυτόχρονα οι κατασταλτικοί μηχανισμοί του κράτους καταδιώκουν και τιμωρούν τα χαμηλόβαθμα στελέχη της οργάνωσης.⁵⁷

Αντίθετα, ο δεύτερος, αντιλήφθηκε το ΟΕ ως δομικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας, αποτέλεσμα του καπιταλιστικού συστήματος, και όχι ως εισαγόμενο πρόβλημα όπως ο Cressey.⁵⁸ Ειδικότερα, χαρακτήρισε το ΟΕ ως κοινωνικό φαινόμενο το οποίο παράγεται από το πολιτικοοικονομικό σύστημα και αναπτύσσεται μέσα σε ένα σύστημα «χαλαρών σχέσεων» με κυρίαρχο λειτουργικό στοιχείο τη διαφθορά.⁵⁹ Με άλλα λόγια, ένα μέρος των εγκληματικών κερδών διαμοιράζεται σε πολιτικούς, τοπικές αρχές, αστυνομικούς, δικαστικούς λειτουργούς, κ.ά., εγκαθιδρύοντας έτσι το ΟΕ στον κοινωνικό ιστό και επιτυγχάνοντας την κοινωνική ανοχή.⁶⁰ Επίσης, ο Chambliss απορρίπτει την ιεραρχική

⁵³ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 151.

⁵⁴ Donald Cressey, *Theft of the Nation: The Structure and the Operations of Organized Crime in America*, Routledge, New Brunswick, 1969, σ. 15-16, 162.

⁵⁵ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 48.

⁵⁶ Cressey, ό.π., σ. 165-166.

⁵⁷ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 153.

⁵⁸ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 50.

⁵⁹ William Chambliss, *On the Take: From petty crooks to presidents*, Indiana University Press, Bloomington, 1988, σ. 52.

⁶⁰ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 155.

προσέγγιση του Cressey, καθότι όπως υποστήριζε το ΟΕ δεν συνδέεται με κάποιον αρχηγό, αλλά οι ρόλοι και τα καθήκοντα των μελών του ΟΕ μεταβάλλονται ανάλογα με τις απαιτήσεις.⁶¹ Ακόμη, ταύτισε το ΟΕ με την «κανονική επιχείρηση», η οποία προσφέρει παράνομα αγαθά και υπηρεσίες και αναπτύσσεται μέσω των άτυπων δικτύων συνεργασίας που διατηρεί με το κράτος,⁶² ενώ ταυτόχρονα υποστήριζε ότι η μελέτη του φαινομένου σε διαφορετικό πλαίσιο από αυτό της επιχείρησης είναι ο κυριότερος λόγος αδυναμίας της κατανόησης του φαινομένου.⁶³

Την ίδια άποψη συμμερίζεται και ο Michalowski, ο οποίος θεωρεί το ΟΕ συνώνυμο της «καπιταλιστικής επιχείρησης», κατανοώντας το ως μία δομημένη και οργανωμένη ένωση ατόμων με στόχο την παράνομη συσσώρευση κεφαλαίου. Τα συστατικά στοιχεία των δύο όρων, επιχείρηση και ΟΕ είναι ταυτόσημα, καθώς και οι δύο περιλαμβάνουν οργάνωση, δομή, ιεραρχία και καταμερισμό εργασίας με στόχο την οικονομική ωφέλεια.⁶⁴ Συνεπώς, αυτό που χαρακτηρίζει μία εγκληματική οργάνωση δεν είναι η ιεραρχία και η συγκροτημένη δομή, όπως έχει υιοθετηθεί από την ποινική τυποποίηση του φαινομένου (άρθρο 187 ΠΚ), αλλά οι δίαυλοι και οι δομές που το διατηρούν και το αναπαράγουν, καθώς και η προσδοκία του παράνομου οικονομικού οφέλους.⁶⁵ Οι εγκληματικές οργανώσεις επιδιώκουν την οικονομική ωφέλεια, την πολιτική επιρροή, τη διατήρηση και αύξηση της εξουσίας τους.⁶⁶ Τα παραπάνω επιτυγχάνονται μέσω των «διεφθαρμένων σχέσεων» συνεργασίας μεταξύ του ΟΕ και αστυνομίας ή άλλων κρατικών αξιωματούχων, λειτουργώντας ως «άτυπο σύστημα αδειοδότησης» ανάπτυξης των παράνομων αγορών.⁶⁷ Σημαντικό συστατικό στοιχείο μίας επιτυχημένης εγκληματικής οργάνωσης είναι η χρήση ή απειλή βίας εναντίον των «συνεργατών» και των αντιπάλων της, η οποία λειτουργεί ως μέσο τόσο της επιβολής των κανόνων της όσο και της προστασίας της από ενδεχόμενη αθέτηση των συμφωνηθέντων από αυτούς.⁶⁸

⁶¹ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 151-152.

⁶² Ειρήνη Σταμούλη, «Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 218.

⁶³ Chambliss, *On the Take...*, ό.π., σ. 2.

⁶⁴ Σταμούλη, «Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες...», ό.π., σ. 215.

⁶⁵ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 150.

⁶⁶ Paoli, Vander Beken, ό.π., σ. 14-16.

⁶⁷ Green & Ward, «Organised Crime and the...», ό.π., σ. 86-87.

⁶⁸ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 157.

Αρχικά, το ΟΕ δραστηριοποιούνταν τοπικά σε διάφορες πολιτείες των ΗΠΑ,⁶⁹ ενώ με την ανάπτυξη της παγκοσμιοποίησης, της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς και της τεχνολογίας δόθηκε μία νέα διάσταση στο φαινόμενο αυτό, το οποίο εξαπλώθηκε παγκόσμια.⁷⁰ Έτσι, τη δεκαετία του 1990 οι διεθνείς οργανισμοί και οι κυβερνητικές υπηρεσίες αναγνώρισαν το διεθνή χαρακτήρα του φαινομένου,⁷¹ ενώ ταυτόχρονα παρατήρησαν ότι μεταβλήθηκαν η μορφολογία και η κοινωνική σύνδεση των εγκληματικών οργανώσεων, καθώς οι παραδοσιακές ιεραρχικές δομές που τις χαρακτήριζαν μέχρι πρότινος αντικαταστάθηκαν από «χαλαρά δίκτυα» εγκληματιών.⁷² Η διεθνοποίηση του ΟΕ έδωσε στις εγκληματικές οργανώσεις την ευκαιρία να ξεπεράσουν τα εγχώρια σύνορα και δημιουργήσουν μονοπώλια και σε παγκόσμιο επίπεδο.⁷³ Ειδικότερα, τα τελευταία χρόνια το διεθνές ΟΕ δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στις εσωτερικές έννομες τάξεις, καθώς αναπτύσσεται μέσω δικτύων διεθνούς εμβέλειας, τα οποία παρέχουν στις εγκληματικές οργανώσεις περαιτέρω ευελιξία και προσαρμοστικότητα στις μεταβολές της αγοράς και στις τεχνολογικές εξελίξεις.⁷⁴

Σύμφωνα με τον Merton η οργανωμένη εγκληματικότητα έχει αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με τα εγκλήματα του λευκού κολάρου, όπως τη στόχευση της μεγιστοποίησης των κερδών, τον έλεγχο πολιτικών κομμάτων και την υπόγεια συνεργασία με το κράτος.⁷⁵ Οι διαφορές ανάμεσα στα δύο αυτά είδη εγκληματικότητας είναι ότι η πρώτη δραστηριοποιείται κυρίως στο χώρο της παράνομης αγοράς χρησιμοποιώντας εγκληματικές δραστηριότητες (όχι μόνο οικονομικού χαρακτήρα), ενώ η δεύτερη δραστηριοποιείται στη νόμιμη αγορά εκμεταλλευόμενη τα κενά της νομοθεσίας και τις ασάφειες του οικονομικού συστήματος, εξαπατώντας τα θύματα της.⁷⁶ Γενικότερα, το ΟΕ εντοπίζεται στην άτυπη οικονομία, όμως υπάρχουν αρκετά σημεία διασύνδεσης του και με τη νόμιμη οικονομία. Αυτό πραγματοποιείται είτε μέσω της επιρροής που ασκούν οι εγκληματικές οργανώσεις στον κρατικό και πολιτικό τομέα είτε με την εκμετάλλευση του

⁶⁹ Paoli, Vander Beken, ό.π., σ. 16.

⁷⁰ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 152.

⁷¹ Paoli, Vander Beken, ό.π., σ. 19.

⁷² Σταμούλη, «Οργανωμένο έγκλημα και...», ό.π., σ. 1202.

⁷³ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 48.

⁷⁴ Ειρήνη Σταμούλη, «Οργανωμένο έγκλημα και οικονομική κρίση: τάσεις και μεταβολές», στο Γασπαρινάτου Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σ. 1194.

⁷⁵ Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολάρια και...*, ό.π., σ. 99.

⁷⁶ Πιτσελά, ό.π., σ. 103.

σκιώδους τραπεζικού συστήματος που τις διευκολύνει να μεταβούν στην επίσημη οικονομία, μέσω της συγκαλυμμένης μεταφοράς των παράνομων εσόδων τους.⁷⁷

Το σκιώδες τραπεζικό σύστημα αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία μετάβασης από την παράνομη στη νόμιμη οικονομία, καθώς οι εγκληματικές οργανώσεις μέσω αυτού ξεπλένουν χρήματα, φοροδιαφεύγουν και δωροδοκούν.⁷⁸ Επιπρόσθετα, το ΟΕ διακρίνεται από έντονη προσαρμοστικότητα, όπου προσφέρει νέες θέσεις εργασίας και ακολουθεί τους βασικούς κανόνες της αγοράς, δημιουργώντας έτσι μία ταυτόχρονη και παράλληλη οικονομία με τη νόμιμη.⁷⁹ Ειδικότερα, τα άτομα που δεν απορροφώνται από τη νόμιμη οικονομία ενσωματώνονται στην παραοικονομία του ΟΕ, ενώ ταυτόχρονα τα άτομα της κοινωνίας στηρίζουν την παράνομη αγορά του ΟΕ με τη συνεχή ζήτηση παράνομων αγαθών και υπηρεσιών.⁸⁰

Επίσης, τα παράνομα κέρδη που αποκτώνται από τις παράνομες δραστηριότητες των εγκληματικών οργανώσεων συχνά επενδύονται σε νόμιμες επιχειρήσεις, γεγονός που προκαλεί στρεβλώσεις στην αγορά, επηρεάζει αρνητικά το φορολογικό σύστημα και υπονομεύει τον ελεύθερο ανταγωνισμό.⁸¹ Τα παραπάνω αποτέλεσαν και έναν από τους σημαντικότερους λόγους που επηρέασαν αρνητικά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική σταθερότητα, δημιουργώντας την πρόσφατη χρηματοπιστωτική κρίση.⁸² Άρα, για την ουσιαστική προσέγγιση του φαινομένου απαιτείται η εξέταση του οικονομικού, κοινωνικού και πολιτικού πλαισίου στο οποίο αναπτύσσεται το ΟΕ και όχι μόνο η προσέγγιση του με νομικοτεχνικούς όρους.⁸³ Με άλλα λόγια, πρέπει να εξεταστούν όχι μόνο τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του ΟΕ, αλλά και οι εξωθεσμικοί παράγοντες που διευκολύνουν την ανάπτυξη και τη λειτουργία του, όπως η διαπλοκή με το κράτος.⁸⁴

⁷⁷ Katherine Hirschfeld, *Gangster States, Organized Crime, Kleptocracy and Political collapse*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, σ.25.

⁷⁸ Vincenzo Ruggiero, *Dirty Money. On Financial Delinquency*, Oxford University Press, Oxford, 2017, σ. 200.

⁷⁹ Σταμούλη, «Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες...», ό.π., σ. 217.

⁸⁰ Σταμούλη, «Οργανωμένο έγκλημα και...», ό.π., σ. 1198-1199.

⁸¹ Γεώργιος Αντωνόπουλος & Steve Hall, «Νόμιμες επιχειρήσεις και «οργανωμένο έγκλημα» στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 239 · Ruggiero, *Dirty Money. On...*, ό.π., σ. 200-201.

⁸² Financial Stability Board (FSB), «Shadow Banking: Scoping the Issues, A Background Note of the Financial Stability Board», 12 Απριλίου 2011, σ. 2. Ανακτήθηκε από: https://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_110412a.pdf

⁸³ Σταμούλη, «Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες...», ό.π., σ. 214.

⁸⁴ Σταμούλη, «Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες...», ό.π., σ. 217.

1.2 Διαφθορά

1.2.1 Ορισμός

Η διαφθορά αποτελεί ένα πολυσύνθετο, πολυποίκιλο και εξελισσόμενο φαινόμενο, το οποίο συναντάται τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, προκαλώντας τον εκφυλισμό των αρχών και των αξιών που διέπουν το σύγχρονο κοινωνικοπολιτικό σύστημα.⁸⁵ Το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται ανεξάρτητα από την οικονομική κατάσταση και το πολιτικό σύστημα που επικρατεί σε ένα κράτος.⁸⁶ Δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός της έννοιας αυτής, καθώς η διαφθορά διαφοροποιείται ανάλογα με το ιστορικό πλαίσιο, το νομικό σύστημα ενός κράτους, τις πολιτικές, πολιτισμικές και ηθικές αντιλήψεις των πολιτών.

Ωστόσο, ο πιο διαδεδομένος εξ αυτών είναι εκείνος της Παγκόσμιας Τράπεζας, η οποία ορίζει τη διαφθορά ως «την κατάχρηση του δημόσιου αξιώματος για ίδιον όφελος», το οποίο μπορεί να αφορά χρήματα ή άλλα ανταλλάγματα.⁸⁷ Ειδικότερα, η διαφθορά μπορεί να ταξινομηθεί σε τρεις τύπους, τη συστημική, τη θεσμική και την ατομική. Ο πρώτος τύπος αφορά τη διαφθορά που έχει εισχωρήσει και έχει γίνει ένα με το κοινωνικό σύστημα, η οποία παρατηρείται συνήθως στα υποανάπτυκτα κράτη ή σε κράτη με απολυταρχικά καθεστώτα. Ο δεύτερος τύπος αφορά τη διαφθορά των θεσμών, οι οποίοι είτε προκαλούν είτε διευκολύνουν παράνομες πράξεις. Ο τρίτος τύπος αφορά τη διαφθορά ενός ατόμου που χρησιμοποιεί την επαγγελματική του θέση τελώντας πράξεις διαφθοράς για ίδιον όφελος.⁸⁸

Κάθε συμπεριφορά δημοσίου λειτουργού που αντιτίθενται στους όρους λειτουργίας των θεσμών, ο οποίος εξυπηρετεί ιδιοτελή συμφέροντα μέσω της αθέμιτης συναλλαγής, περιουσιακού χαρακτήρα ή μη, μπορεί να θεωρηθεί διεφθαρμένη.⁸⁹ Η ύπαρξη φαινομένων δωροδοκίας κρατικών αξιωματούχων και υπαλλήλων, καθώς και υπόγειας ιδιωτικής

⁸⁵ Ιωάννης Βαβούρας & Γεώργιος Μανωλάς, *Η Παραοικονομία στην Ελλάδα και τον κόσμο-προσέγγιση των βασικών πτυχών του προβλήματος*, Παπαζήση, Αθήνα, 2004, σ. 65-70.

⁸⁶ Σοφία Ακριβου, «Διαφθορά, Κακοδιοίκηση και Παράβαση της Νομιμότητας», *Crime Diary*, Τεύχος 13, Ιούλιος 2020.

⁸⁷ Λεάνδρος Ρακιντζής, «Διαφθορά και κακοδιοίκηση», στο Κουράκης, Ν., Σαμαρά-Κρίσπη, Α., Λιάγκουρα Σ. (επιμ.), *Δημόσια Διοίκηση και Διαφθορά, Το πρόβλημα και οι τρόποι επίλυσής του*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2015, σ. 57 · Penny Green & Tony Ward, “Corruption as state crime”, in P. Green & T. Ward, (eds.), *State crime. Governments, Violence and Corruption*, Pluto Press, Virginia, 2004, σ. 11 · Vincenzo Ruggiero & Philip Gouven, “Corruption and the disappearance of the victim”, in Ph. Gouven & V. Ruggiero (eds.), *Corruption and organised Crime in Europe. Illegal Partnership*, Routledge, London-New York, 2012, σ. 16.

⁸⁸ Ruggiero & Gouven, “Corruption and the...”, ό.π., σ. 16.

⁸⁹ Κώστας Κοσμάτος & Χρήστος Λαμπάκης, «Εστίες διαφθοράς στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 187.

χρηματοδότησης πολιτικών κομμάτων, συνιστούν αντικείμενα κρατικής και πολιτικής διαφθοράς, τα οποία σε βάθος χρόνου απειλούν σοβαρά το δημοκρατικό πολίτευμα.⁹⁰ Αυτό το είδος διαφθοράς, εκτός του ότι θυματοποιεί ανθρώπους έμμεσα και εν αγνοία τους,⁹¹ ταυτόχρονα λειτουργεί και ως τροχοπέδη στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη του κράτους, καθώς αποθαρρύνει τις επενδύσεις και υπονομεύει τον ελεύθερο ανταγωνισμό.

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα η κρατική και πολιτική διαφθορά εκδηλώνεται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε κράτος, ενώ σε ορισμένα από αυτά έχει αποκτήσει θεσμική υπόσταση, πλήττοντας κατά κύριο λόγο τις αδύναμες κοινωνικές τάξεις.⁹² Ειδικότερα, η εξάπλωση της διαφθοράς στους κρατικούς και πολιτικούς θεσμούς, προκαλεί κρίση στην εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στην αποτελεσματικότητα του κράτους, αφού στο βωμό του ιδιωτικού κέρδους θυσιάζονται οι βασικές αρχές που διέπουν ένα κράτος δίκαιου, όπως της νομιμότητας, της ισότητας, της αξιοκρατίας, της διαφάνειας, της αμεροληψίας και της ορθής διοίκησης.⁹³

1.2.2 Σχέση διαφθοράς και εγκλημάτων των ισχυρών

Το πελατειακό σύστημα αποτελεί ένα πρότυπο συνδιαλλαγής μεταξύ των κρατικών ή πολιτικών φορέων εξουσίας και των οικονομικά ισχυρών. Σύμφωνα με το πρότυπο αυτό οι πρώτοι ασκούν την εξουσία τους επηρεάζοντας το πολιτικό, το κοινωνικό και το νομικό σύστημα υπέρ των συμφερόντων των δεύτερων, ενώ οι δεύτεροι ανταποδίδουν τις «χάρες» στους πρώτους με την προσφορά εκλογικής στήριξης, πολιτικών δωρεών ή προσωπικών δώρων.⁹⁴ Με άλλα λόγια, το οικονομικό κεφάλαιο είναι σταθερή πηγή δύναμης για τα κράτη και τις κοινωνικοοικονομικές ελίτ, με αποτέλεσμα ο έχων άφθονο οικονομικό κεφάλαιο, έχει και κατ' επέκταση άφθονο πολιτικό και κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο χρησιμοποιεί για να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα του.⁹⁵ Το κράτος και η οικονομική ελίτ, είτε δρουν μαζί είτε ανεξάρτητα, οργανώνονται γύρω από της λογική της συσσώρευσης κεφαλαίου. Στην περίπτωση όμως που ο σκοπός τους επιτυγχάνεται με αθέμιτες πρακτικές,

⁹⁰ Μαργαρίτα Γασπαρινάτου, «Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαράλαμπος Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 157.

⁹¹ Green & Ward, "Corruption as state...", ό.π., σ. 11.

⁹² Παναγιώτης Καρκατσούλης, «Διαφθορά και διακυβέρνηση», *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, Τεύχος 15, Σάκκουλας, Αθήνα, 2005, σ. 51-52, 58.

⁹³ Ρακιντζής, ό.π., σ. 55 · Green & Ward, "Corruption as state...", ό.π., σ. 18.

⁹⁴ Green & Ward, "Corruption as state...", ό.π., σ. 21.

⁹⁵ Rothe & Kauzlarich, *Crimes of the Powerful: White-Collar...*, ό.π., σ. 62.

καταλυτικό ρόλο έχει η διαφθορά εκείνων των προσώπων που θα εξυπηρετήσουν τους σκοπούς τους. Ειδικότερα, η διαφθορά των νομικών και πολιτικών θεσμών τους παρέχει ένα ισχυρό δίκτυο προστασίας και νομιμοποίησης, μέσω του οποίου τα εγκλήματα που διαπράττουν όχι μόνο παραλείπονται από τους ποινικούς νόμους, αλλά τους παρέχονται επιπλέον κίνητρα για να συνεχίσουν.⁹⁶

Άρα, λειτουργικό στοιχείο για την επικράτηση, ανάπτυξη και εξάπλωση της εγκληματικότητας των ισχυρών είναι η διαφθορά εκείνων των προσώπων που είναι επιφορτισμένοι με τη θέσπιση και εφαρμογή των νόμων. Τα κίνητρα των θεσμικών οργάνων είναι οικονομικά ή πολιτικά, έτσι ώστε να διατηρήσουν ή να αυξήσουν την ήδη υπάρχουσα εξουσία τους.⁹⁷ Βέβαια η διαφθορά δεν περιορίζεται μόνο στο δημόσιο τομέα, αλλά και στον ιδιωτικό, όπως οι περιπτώσεις διαφθοράς υπαλλήλων ή διαχειριστών ιδιωτικών εταιρειών που εκμεταλλεύονται τη θέση τους προκειμένου να διευκολύνουν κάποιο έγκλημα, όπως το ξέπλυμα μαύρου χρήματος.⁹⁸ Συμπερασματικά, η διαφθορά των κυβερνήσεων, νομοθετικών οργάνων, ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών, τραπεζών και άλλων ιδιωτικών φορέων μετατρέπει τη σχέση τους από αντικρουόμενη σε συνεργατική με αποτέλεσμα να μην μπορεί να ακολουθηθεί μία αποτελεσματική αντεγκληματική πολιτική.⁹⁹

Ιδιαίτερα, σε περιόδους που τα κράτη βιώνουν φαινόμενα οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής κρίσης, παρατηρείται έντονα η εμφάνιση φαινομένων διαφθοράς και ανάπτυξης των εγκλημάτων των ισχυρών. Με συνδυασμό κρίκο τη διαφθορά δημιουργείται μία ανατροφοδοτούμενη και αμφίδρομη σχέση μεταξύ του κράτους και της ελίτ, μέσω της οποίας αποδυναμώνονται οι κεντρικές κρατικές δομές, μειώνεται η άσκηση επαρκών ελέγχων και γενικότερα η κυριαρχία του κράτους στο εσωτερικό του, με αποτέλεσμα ο περιορισμός της ανάπτυξης των εγκληματικών αυτών φαινομένων καθίσταται αδύνατος.¹⁰⁰ Με άλλα λόγια, η διαφθορά των κρατικών φορέων άσκησης εξουσίας διευκολύνει τις

⁹⁶ Kenneth Sebastian Leon, *Corrupt Capital Alcohol, Nightlife, and Crimes of the Powerful*, London-New York, 2021, σ. 6-7.

⁹⁷ Γασπαρινάτου, ό.π., σ. 163.

⁹⁸ Ruggiero & Gouven, "Corruption and the...", ό.π., σ. 16-17.

⁹⁹ Ernesto Savona & Michael De Feo, «International Money Laundering Trends and Prevention/Control Policies», in E. Savona (eds.), *Responding to Money Laundering/International Perspectives*, Harwood Academic Publishers, Amsterdam Netherlands, 2005, σ. 46.

¹⁰⁰ Μαίρη Μπόση & Ηλίας Βασιλειάδης, «Οργανωμένο έγκλημα και αδύναμες κρατικές δομές σε περίοδο κρίσης: Μια αμφίδρομη σχέση», στο Γασπαρινάτου Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σ. 1166.

δραστηριότητες των ισχυρών, καθώς διεισδύουν στις επίσημες δομές του κράτους νομιμοποιώντας και ισχυροποιώντας τη θέση τους, ενώ ταυτόχρονα το κρατικό μηχανισμό καθίστανται αδύναμοι να εμποδίσουν την ανάπτυξη της εγκληματικής τους δραστηριότητας.¹⁰¹ Από την πλευρά των πολιτικών αξιωματούχων έχει παρατηρηθεί ότι αποδέχονται αθέμιτα ωφελήματα με σκοπό, όπως υποστηρίζουν οι ίδιοι, να προωθήσουν τα συμφέροντα του κόμματος τους και όχι για προσωπικό όφελος. Με άλλα λόγια, παρουσιάζουν τους εαυτούς τους ως έντιμα πρόσωπα που αναγκάζονται να χρησιμοποιήσουν παράνομα μέσα για την εκπλήρωση υψηλών δημόσιων στόχων.¹⁰²

Ιδιαίτερα στις περιπτώσεις ΚΕΕ, έχει παρατηρηθεί ότι μεγάλες εταιρίες χρηματοδοτούν υπογείως πολιτικά κόμματα, με σκοπό να έχουν «ευνοϊκότερη μεταχείριση στη διανομή του κρατικού χρήματος μέσω δημοσίων συμβάσεων». Ο τρόπος αυτός αφενός εξυπηρετεί τα συμφέροντα των ισχυρών και αφετέρου εκφεύγει του ποινικού δικαίου, καθώς σε περίπτωση αποκάλυψης τιμωρείται, στην καλύτερη των περιπτώσεων, με διοικητικές κυρώσεις.¹⁰³ Παρόλο που οι δράσεις των επιχειρήσεων είναι εξίσου ή και περισσότερο επιβλαβείς με τα υπόλοιπα δεν χαρακτηρίζονται ως τέτοια από τους ποινικούς νόμους, αλλά υπόκεινται σε ιδιαίτερα ευνοϊκές ρυθμίσεις. Στη σπάνια περίπτωση που είναι αδύνατο να συγκαλυφθούν τέτοια σκάνδαλα, οι πραγματικοί δράστες διατηρούν την ανωνυμία τους ή παραμένουν ατιμώρητοι και στη θέση τους καταδικάζονται λίγοι «αποδιοπομπαίοι τράγοι», με σκοπό να «νομιμοποιούν» το πολιτικό σύστημα και να φαίνονται σας εξαιρέσεις σε μία κατά τα άλλα λειτουργική κοινωνία.¹⁰⁴ Όμως, οι πιο σοβαρές συνέπειες των ΚΕΕ, το οποίο παρατηρείται ιδιαίτερα στην περίπτωση που η χρηματοδότηση γίνεται από αλλοδαπούς φορείς (πολυεθνικές εταιρίες), είναι η επιρροή που ασκούν στο εσωτερικό των χωρών, η οποία απειλεί έντονα την κρατική τους κυριαρχία και αυτοδιάθεση.¹⁰⁵

¹⁰¹ Μπόση & Βασιλειάδης, «Οργανωμένο έγκλημα και...», ό.π., σ. 1176-1177.

¹⁰² Green & Ward, "Corruption as state...", ό.π., σ. 14.

¹⁰³ Γασπαρινάτου, ό.π., σ. 163-164.

¹⁰⁴ Αλοσκόφης, «Η κοινωνική έρευνα της...», ό.π., σ. 89-90.

¹⁰⁵ Γασπαρινάτου, ό.π., σ. 166.

2. Κοινωνικός Έλεγχος, έγκλημα και ανισότητες

Από την αρχή της δημιουργίας της, η έννοια του κοινωνικού ελέγχου αφορούσε όλες εκείνες τις διαδικασίες και εξαναγκαστικές πολιτικές που ασκούσε το κράτος, χωρίς όμως να υφίσταται πάντα η χρήση ποινικής καταστολής. Με το πέρασμα των χρόνων, η έννοια αυτή επηρεάστηκε από α) τις διάφορες μεταβολές που έχει υποστεί η οικονομία, όπως η οικονομία της ελεύθερης αγοράς που επήλθε με την παγκοσμιοποίηση, β) τον Α΄ και Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και γ) τη ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας. Μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι σήμερα, η έννοια αυτή ταυτίστηκε με τον έλεγχο και την ποινική καταστολή της εγκληματικότητας.¹⁰⁶ Ειδικότερα, ως κοινωνικός έλεγχος ορίζεται «η διαδικασία που εκφράζει την ικανότητα αυτορρύθμισης της κοινωνίας, σύμφωνα με τις αρχές και τις αξίες που η ίδια έχει θέσει». Με άλλα λόγια, ο κοινωνικός έλεγχος επιδιώκει το κοινό συμφέρον, εκφράζοντας τις κυρίαρχες κοινωνικές σχέσεις και αφορά όλες εκείνες τις διαδικασίες με τις οποίες εφαρμόζονται εξαναγκαστικές δημόσιες πολιτικές που έχουν στόχο την κοινωνική οργάνωση, προσαρμογή και αφομοίωση του πληθυσμού και εν τέλει την υπακοή και συμμόρφωση του στους κανόνες που έχει θέσει το κράτος.¹⁰⁷

Ο κοινωνικός έλεγχος διακρίνεται σε δύο μορφές: τον τυπικό (επίσημο) κοινωνικό έλεγχο και τον άτυπο (ανεπίσημο) κοινωνικό έλεγχο. Η πρώτη μορφή αφορά το ποινικοκατασταλτικό σύστημα που περιλαμβάνει τις διωκτικές αρχές (αστυνομία), το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης (δικαστήρια) και το σφραγιστικό σύστημα (φυλακές).¹⁰⁸ Με άλλα λόγια, ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος είναι ο αυτός που ασκείται από τους θεσμούς του κράτους, οι οποίοι υπακούν και λειτουργούν βάσει συγκεκριμένων θεσμοθετημένων νομικών κανόνων και αποσκοπεί στη διασφάλιση των ατομικών και συλλογικών συμφερόντων των πολιτών.¹⁰⁹ Η δεύτερη μορφή αφορά τους φορείς κοινωνικοποίησης που περιλαμβάνει την οικογένεια, το σχολείο, τα ΜΜΕ, κ.ά.¹¹⁰

Ο κοινωνικός έλεγχος ασκείται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε κράτος, καθώς επηρεάζεται από τις ιδεολογικές, πολιτικές και φιλοσοφικές αντιλήψεις των πολιτών που το απαρτίζουν.

¹⁰⁶ Σοφία Βιδάλη & Νικόλαος Κουλούρης, *Αποκλίνουσα συμπεριφορά & Ποινικό φαινόμενο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2012, σ. 154, 157.

¹⁰⁷ Βιδάλη & Κουλούρης, *Αποκλίνουσα συμπεριφορά...*, ό.π., σ. 151.

¹⁰⁸ Βασίλης Καρύδης, *Οψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα. Ηθικοί πανικοί, ποινική δικαιοσύνη*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2010, σ. 29-30.

¹⁰⁹ Βιδάλη & Κουλούρης, *Αποκλίνουσα συμπεριφορά...*, ό.π., σ. 152-153.

¹¹⁰ Καρύδης, ό.π., σ. 30.

Ειδικότερα, ο τρόπος άσκησης του κοινωνικού ελέγχου ενδέχεται να είναι συνεργατικός ή καταπιεστικός, αποσκοπώντας είτε στην ομαλή συνύπαρξη της κοινωνίας είτε στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων των ισχυρών. Άρα ο κοινωνικός έλεγχος λειτουργεί με σκοπό είτε την εξυπηρέτηση του συλλογικού συμφέροντος της κοινωνίας είτε την εξυπηρέτηση των συμφερόντων συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων και συγκεκριμένα των αρχουσών κοινωνικών τάξεων.¹¹¹ Όταν υπερισχύει η προαναφερθείσα δεύτερη λειτουργία του κοινωνικού ελέγχου τότε υπάρχει άμεση σύνδεση μεταξύ των διαδικασιών ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού των κοινωνικών τάξεων με τις ανισότητες και κατ' επέκταση με την παραγωγή εγκληματικών συμπεριφορών.¹¹²

2.1 Ο ρόλος του τυπικού κοινωνικού ελέγχου στην αναπαραγωγή ανισοτήτων

Η αντίληψη ότι η κοινωνία χαρακτηρίζει ένα σύνολο ατόμων ή ομάδων που συμβιώνουν αρμονικά με σκοπό την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους αποτελεί μία φαντασίωση, καθώς η ίδια η κοινωνία αποκρύπτει τις διαφορές και εντείνει τις ανισότητες που υπάρχουν ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις.¹¹³ Στην πραγματικότητα δηλαδή, όπως διαπιστώνεται από τη συγκρουσιακή θεωρία, η κοινωνία διαχωρίζεται σε δύο ομάδες, την «κυρίαρχη» και την «κυριαρχούμενη». Η πρώτη ομάδα, για να διατηρήσει ή να αναβαθμίσει τη θέση της, προσδιορίζει τη συμπεριφορά της δεύτερης ομάδας ως εγκληματικής, μέσω του ελέγχου που ασκεί στους ποινικοκατασταλτικούς μηχανισμούς και στο κράτος.¹¹⁴ Αυτό οδήγησε τον Vold στο συμπέρασμα ότι η εξουσιαστική παράμετρος (οικονομική δύναμη) έχει άμεση σχέση με την απονομή της ιδιότητας του εγκληματία, η οποία συνδέεται άμεσα με τις ανισότητες των κοινωνικών ομάδων.¹¹⁵ Με άλλα λόγια, κάθε συμπεριφορά που είναι

¹¹¹ Καρύδης, ό.π., σ. 30-31.

¹¹² Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 61.

¹¹³ Valeria Vegg Weis, *Marxism and Criminology: A History of Criminal Selectivity: A History of Criminal Selectivity*, Brill, Boston, 2017, σ. 80.

¹¹⁴ Χουλιάρας, «Η λειτουργία του ποινικού δικαίου...», ό.π., σ. 867, 871.

¹¹⁵ Σοφία Βιδάλη, *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013, 173.

βλαπτική ή αντίκειται στα συμφέροντα της άρχουσας τάξης τυποποιείται ως έγκλημα στον ποινικό νόμο.¹¹⁶

Ο Sutherland, επηρεαζόμενος από την παραπάνω θεωρία, διατύπωσε την άποψη ότι το έγκλημα είναι αποτέλεσμα της σύγκρουσης των κοινωνικών τάξεων, στο πλαίσιο της οποίας αμφοτέρως επιδιώκουν τη διασφάλιση των συμφερόντων τους, ενώ η κυρίαρχη εξ αυτών εκφράζει τα συμφέροντα της μέσω του νόμου. Με άλλα λόγια, αμφισβητείται η αντικειμενικότητα και η ουδετερότητα της θέσπισης και της εφαρμογής των ποινικών νόμων, καθώς μεταβάλλονται ανάλογα με τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης, καθιστώντας έτσι την λειτουργία του κράτους και του ποινικοκατασταλτικού συστήματος επιλεκτική.¹¹⁷ Άρα ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος έχει όρια, καθώς η αποτελεσματικότητα του νόμου κρίνεται αμφίβολη, αφού επί το πλείστον εκφράζει τα συμφέροντα και λειτουργεί υπέρ της επικρατούσας κοινωνικής τάξης, ήτοι της ισχυρής.¹¹⁸ Το γεγονός αυτό αντιλήφθηκε ο Becker και υποστήριξε ότι η ύπαρξη των νόμων δεν οδηγεί απαραίτητα στην ίση επιβολή του από τις αρμόδιες αρχές, αλλά επηρεάζεται από το κοινωνικοοικονομικό status των δραστών.¹¹⁹

Η αλληλεξάρτηση μεταξύ των οικονομικά και πολιτικά ισχυρών οδήγησε στη χειραγώγηση των νόμων και στην αποδυνάμωση των ελεγκτικών μηχανισμών, με αποτέλεσμα ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος να είναι ηπιότερος ή ανύπαρκτος σε σχέση με τα λοιπά εγκλήματα.¹²⁰ Με άλλα λόγια, το υψηλό κοινωνικοοικονομικό status των εμπλεκόμενων, παρέχει σε αυτούς ατιμωρησία και αθεατότητα, το οποίο επιτυγχάνεται από την επιρροή που ασκούν τόσο στις διαδικασίες νομοθέτησης όσο και στην εφαρμογή τους, αποπλίζοντας έτσι τις αρμόδιες δικαστικές και ελεγκτικές αρχές.¹²¹ Επομένως, έχει διαπιστωθεί ότι οι ανισότητες αφενός επιδρούν στη διατήρηση του ελέγχου και του στιγματισμού των κατώτερων τάξεων και αφετέρου συμβάλλουν στη διεύρυνση της οικονομικής ισχύος και ενίσχυσης της ατιμωρησίας των ανώτερων τάξεων.¹²² Άρα, οι ανισότητες δεν παρατηρούνται μόνο στην δίωξη και τιμωρία των κατώτερων κοινωνικών ομάδων αλλά και στη συγκάλυψη της

¹¹⁶ Ηλίας Δασκαλάκης, *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1985, σ. 63.

¹¹⁷ Γεώργιος Παπακωνσταντής, *Στοιχεία εγκληματολογίας & αντεγκληματικής πολιτικής*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2006, σ. 41.

¹¹⁸ Βασίλειος Βασιλιάνου, *Λευκά κολλάρα και...*, ό.π., σ. 62.

¹¹⁹ Κουλούρης, «Διαταξικές και ενδοταξικές...», ό.π., σ. 29.

¹²⁰ Αλοσκόφης, «Η κοινωνική έρευνα της...», ό.π., σ. 94.

¹²¹ Γασπαρινάτου, ό.π., σ. 175.

¹²² Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 75.

εγκληματικότητας των ισχυρών.¹²³ Τέλος, οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες δημιουργούν διακρίσεις ανάμεσα στους πολίτες και στους φορείς του ποινικοκατασταλτικού συστήματος.¹²⁴ Αυτό παρατηρείται από το γεγονός της υποποινικοποίησης του συνόλου των αρνητικών συμπεριφορών που συνδέονται με την ανάπτυξη του καπιταλισμού, ενός ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος συγκεντρώνει την προσοχή του στην καταπολέμηση της εγκληματικότητας του υποπρολεταριάτου.¹²⁵

2.2 Ο ρόλος του άτυπου κοινωνικού ελέγχου (ΜΜΕ) στην αναπαραγωγή ανισοτήτων

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, οι φορείς επίσημου κοινωνικού ελέγχου διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στο στιγματισμό συγκεκριμένων τύπων και ομάδων μίας κοινωνίας ως επικίνδυνων. Επιπρόσθετα, με την πολύτιμη επικουρία των ΜΜΕ επηρεάζεται ακόμη περισσότερο η διαμόρφωση της κοινωνικής αντίληψης και συνείδησης σχετικά με τη διακινδύνευση, δηλαδή πολλές φορές παρατηρείται ότι διαμορφώνουν αρνητική άποψη για συγκεκριμένους κοινωνικούς τύπους, με σκοπό να θεωρούνται παραδείγματα αποφυγής για μία κοινωνία. Με άλλα λόγια, τα μέσα δίνουν ιδιαίτερη έμφαση σε συγκεκριμένα εγκλήματα με αποτέλεσμα η κοινωνία να αποκτά μεγαλύτερη αίσθηση κινδύνου σε σχέση με αυτά,¹²⁶ ενώ ταυτόχρονα συσκοτίζεται ο συστημικός χαρακτήρας των εγκλημάτων των ισχυρών.¹²⁷ Άλλωστε, ο χαρακτηρισμός «τέταρτη εξουσία» που έχει αποδοθεί στα ΜΜΕ δεν είναι τυχαίος, αλλά αναδεικνύει το λειτουργικό ρόλο που επιτελούν, καθώς αποτελούν ένα ισχυρότατο κρατικό και πολιτικό όργανο ελέγχου και επηρεασμού της κοινής γνώμης.¹²⁸ Επομένως, η αλληλεξάρτηση των ΜΜΕ με το πολιτικό και οικονομικό κατεστημένο είναι αδιαμφισβήτητη, αφού τα πρώτα επιδιώκουν να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους μέσω της μεροληπτικής λειτουργίας τους υπέρ των

¹²³ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 74.

¹²⁴ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 78.

¹²⁵ Weis Vegh, *Marxism and Criminology...*, ό.π., σ. 269.

¹²⁶ Καρύδης, ό.π., σ. 41-42.

¹²⁷ Χάρης Παπαχαράλαμπος, «Η εγκληματικότητα των ισχυρών και ο λόγος του ποινικού δικαίου», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαράλαμπος Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 140.

¹²⁸ Κωνσταντίνα Κουρούση, «Τα ΜΜΕ ως φορέας κοινωνικού ελέγχου στην εποχή της κρίσης», σε Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε εποχή Κρίσης- Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σ. 298.

συμφερόντων των δεύτερων. Έτσι η εγκληματικότητα των ισχυρών δεν έρχεται στο φως της δημοσιότητας, όπως ακριβώς δεν καταλήγουν και στην ποινική δικαιοσύνη.¹²⁹

Η δυσανάλογη κοινωνική αντίδραση σε συγκεκριμένα εγκλήματα και κοινωνικές ομάδες αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα «ηθικών πανικών», κατασκευασμένων από τα ΜΜΕ και το πολιτικό σύστημα, τα οποία υπό την επιρροή των ισχυρών ομάδων, στοχοποιούν συγκεκριμένες ομάδες-μερίδες του πληθυσμού.¹³⁰ Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας κατασκευής φανταστικών απειλών είναι η καλλιέργεια στερεοτύπων σε βάρος συγκεκριμένων κοινωνικών τύπων, τα οποία προκαλούν την υπερβολική αντίδραση των φορέων τυπικού και άτυπου κοινωνικού ελέγχου σε βάρος τους και επηρεάζουν γενικότερα την κατεύθυνση της αντεγκληματικής πολιτικής. Υπό αυτό το πρίσμα, τα ΜΜΕ χειραγωγούν το κοινωνικό σύνολο, καλλιεργώντας σε αυτό το φόβο του εγκλήματος και υπερτονίζοντας τις εγκληματικές πράξεις συγκεκριμένων κοινωνικών τύπων. Για παράδειγμα, σε μία περίοδο οικονομικής κρίσης, που είναι έντονο το φαινόμενο της ανεργίας, τα ΜΜΕ δημιουργούν στερεότυπα για περιθωριοποιημένες ομάδες της κοινωνίας, όπως οι αλλοδαποί-μετανάστες, καθιστώντας τους ως υπαίτιους της ανεργίας, ενώ ταυτόχρονα υπερτονίζουν τα εγκλήματα που διαπράττονται από εκείνους, δημιουργώντας έτσι την πόλωση ανάμεσα στους μετανάστες και στον λοιπό πληθυσμό.¹³¹ Με τον τρόπο αυτό προκαλείται ο αποπροσανατολισμός της κοινωνίας από τα πραγματικά προβλήματα σε ανούσιες λεπτομέρειες, ενώ ταυτόχρονα καλύπτεται η σοβαρή εγκληματικότητα, όπως αυτή που προέρχεται από τις ανώτερες τάξεις, οι οποίες και βρίσκουν έφορο έδαφος να δρουν ανενόχλητες, εδραιώνοντας και αυξάνοντας την εξουσία τους.¹³²

Από παράδειγμα όσων προαναφέρθηκαν αποτελεί η Ελλάδα της κρίσης το 2007, η οποία παρόλο που αποτελεί μία χώρα μηδαμινής οικονομικής επιρροής στις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές, παρουσιαζόταν από τα διεθνή ΜΜΕ ως η κύρια υπαίτια του φαινομένου αυτού. Έτσι παρόλα τα οικονομικά σκάνδαλα στα οποία πρωταγωνιστούσαν ισχυρές ευρωπαϊκές εταιρίες και ευρωπαϊκές τράπεζες,¹³³ ο ευρωπαϊκός πληθυσμός

¹²⁹ Βασιλαντωνοπούλου, «Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα...», ό.π., σ. 72-73.

¹³⁰ Jock Young, «Ηθικός Πανικός: Οι Καταβολές του στην Αντίσταση, τη Μνησικακία και η Ερμηνεία της Φαντασίας σε Πραγματικότητα», στο Καρύδης Β. & Χουλιάρης Α. (επιμ.), *ΗΘΙΚΟΙ ΠΑΝΙΚΟΙ, ΕΞΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 37-38.

¹³¹ Κουρούση, ό.π., σ. 299.

¹³² Καρύδης, ό.π., σ. 43-44,48.

¹³³ Βασιλαντωνοπούλου, «Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα...», ό.π., σ. 78-79.

διαμόρφωσε μία αρνητική και εχθρική στάση απέναντι στους Έλληνες, οι οποίοι παρουσιάζονταν ως τεμπέληδες, απατεώνες, διεφθαρμένοι, κ.ά. Επομένως, η στοχοποίηση των «κακών» Ελλήνων από τα διεθνή ΜΜΕ συνέβαλε τόσο στην αποσιώπηση και συγκάλυψη της ευθύνης της ευρωπαϊκής πολιτικής και οικονομικής ελίτ όσο και στη νομιμοποίηση των πολιτικών λιτότητας που εφαρμόστηκαν.¹³⁴ Άρα ο ρόλος των ΜΜΕ είναι καταλυτικός, καθώς αποτελεί καθοριστικό παράγοντα αφενός της εξυπηρέτησης των συμφερόντων των ισχυρών¹³⁵ και αφετέρου της όξυνσης της κοινωνικής αντίδρασης, στρέφοντας τους ποινικοκατασταλτικούς μηχανισμούς ενάντια σε αδύναμες κοινωνικές ομάδες, οι οποίες λειτουργούν ως «αποδιοπομπαίοι τράγοι».¹³⁶

¹³⁴ Κουρούση, ό.π., σ. 300-301.

¹³⁵ Βασιλαντωνοπούλου, «Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα...», ό.π., σ. 83.

¹³⁶ Καρύδης, ό.π., σ. 51.

3. Η επιλεκτικότητα των Θεσμών σε συνάρτηση με την κοινωνικοοικονομική ισχύ των δραστών

Σύμφωνα με τη θεωρία της «ετικέτας» ή του «χαρακτηρισμού», το προφίλ του εγκληματία διαμορφώνεται είτε από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου είτε από την επικρατούσα άποψη του συνόλου μίας κοινωνίας, εκείνη τη χρονική στιγμή.¹³⁷ Στην πραγματικότητα όμως κάτι τέτοιο δεν ισχύει, καθώς ο ποινικός νόμος δεν διαμορφώνεται με βάση τις κοινά αποδεκτές αξίες και αντανακλώντας τις κοινωνικές ανάγκες. Αντίθετα, εκφράζει τα συμφέροντα των κυρίαρχων τμημάτων της κοινωνίας, τα οποία προάγουν συγκεκριμένες αντιλήψεις για το έγκλημα, εφαρμόζοντας πολιτικές που εμφανίζονται ως κοινά αποδεκτές, για την προστασία του συνόλου, στην ουσία όμως αποσκοπούν στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων των ισχυρών, άρα εις βάρος των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων. Με άλλα λόγια, η ευρύτερη αντεγκληματική πολιτική υποτίθεται ότι καθορίζεται από τα όργανα του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, αλλά στην ουσία λειτουργούν υπό την κατεύθυνση των ισχυρών τμημάτων της κοινωνίας, εκφράζοντας τα συμφέροντα τους.¹³⁸ Άρα όπως πολύ σωστά υποστήριζε ο Chambliss, η εγκληματικότητα δεν είναι κάτι που είτε την έχουν είτε δεν την έχουν κάποιοι άνθρωποι αλλά το γεγονός ότι κάποιοι μπορούν να αποδώσουν σε άλλους την ετικέτα αυτή.¹³⁹ Υπό το πρίσμα αυτό, τα όργανα επιβολής του νόμου και της τάξης, όπως αστυνομικοί, δικαστές, εισαγγελείς και σωφρονιστικοί υπάλληλοι, στοχοποιούν και συμπεριφέρονται με αυστηρότητα στα άτομα που ανήκουν σε περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες, ως καθόλα επικίνδυνα, ενώ ταυτόχρονα αντιμετωπίζουν τα κοινωνικοοικονομικά ισχυρά άτομα με επιείκεια, μέσα σε ένα πνεύμα ανοχής και συγκατάβασης.¹⁴⁰

Επιπρόσθετα, η Valeria Vegh Weis υποστηρίζει ότι η ποινική επιλεκτικότητα αποτελεί απόρροια του καπιταλιστικού συστήματος και αφορά «τη δομική μεροληψία του ποινικού συστήματος στο σύνολο του», η οποία επηρεάζει τόσο την οριοθέτηση των κοινωνικά επιβλαβών πράξεων όσο και τον κοινωνικό έλεγχο τους. Η ποινική επιλεκτικότητα παρατηρείται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, στη στοχοποίηση συγκεκριμένων

¹³⁷ Κοσμάτος & Λαμπάκης, ό.π., σ. 196.

¹³⁸ Χουλιάρης, «Η λειτουργία του ποινικού δικαίου...», ό.π., σ. 874-875.

¹³⁹ William Chambliss, "Toward a political economy of crime", *Theory and Society* 2, 1975, σ. 165.

¹⁴⁰ Νέστορ Κουράκης, «Η Κοινωνική Δικαιοσύνη ως νέος στόχος της Αντεγκληματικής Πολιτικής», *Ποινικά Χρονικά*, Τόμος ΞΗ', τεύχος 8ο, 2018, σ. 581.

ομάδων από τις διωκτικές αρχές και στη διαφορετική σωφρονιστική μεταχείριση, ενώ αφορά συνήθως τις διακρίσεις και την άνιση μεταχείριση συγκεκριμένων κοινωνικών τάξεων, φυλών, εθνοτήτων, φύλων, κ.ά. Επίσης, η ίδια ισχυρίζεται ότι η επιλεκτικότητα αυτή συνδέεται άμεσα με τη διαδικασία εγκληματοποίησης, δηλαδή το χαρακτηρισμό μίας πράξης ή παράλειψης ως εγκληματικής από τον ποινικό νόμο, καθώς και των προσώπων που συμβάλλουν έτσι ώστε να χαρακτηριστεί ως τέτοια για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Ειδικότερα, οι πράξεις που χαρακτηρίζονται ως εγκλήματα αφορούν κυρίως εκείνες που έχουν υψηλή θεατότητα και τελούνται από περιθωριοποιημένα άτομα, ενώ διώκονται ευκολότερα από τις αρχές χωρίς να προκαλούνται πολιτικές αντιπαραθέσεις.¹⁴¹

3.1 Κράτος και επιλεκτικότητα

Κύριος σκοπός του ποινικού νόμου είναι η προστασία συγκεκριμένων αξιών και έννομων αγαθών. Παρατηρείται όμως ότι κάτι τέτοιο δεν είναι απόλυτο, καθώς οι αξίες αυτές δεν προστατεύονται από κάθε προσβολή, αλλά βάση συγκεκριμένων συμπεριφορών τις οποίες ο νομοθέτης ορίζει ως εγκλήματα, επηρεαζόμενος από τις κοινωνικές ομάδες που εκφράζει. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι ο ορισμός μίας πράξης ως εγκληματικής καθορίζεται από τις ομάδες εκείνες που έχουν τη δύναμη να συμμετέχουν στη διαδικασία αξιολόγησης των πράξεων αυτών, επηρεάζοντας τα κέντρα αποφάσεων (νομοθετικά όργανα), με αποτέλεσμα οι συμπεριφορές των ομάδων που βρίσκονται μακριά από τα κέντρα αυτά να είναι πιθανότερο να χαρακτηριστούν ως εγκληματικές.¹⁴²

Άρα δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ο πολιτικός χαρακτήρας της εγκληματοποίησης (απόδοση της εγκληματικής ιδιότητας) συγκεκριμένων συμπεριφορών, καθώς και το γεγονός ότι το άτομο που χαρακτηρίζεται ως εγκληματίας αποτελεί μέλος της αδύναμης ομάδας, δηλαδή εκείνης που στερείται της αναγκαίας ισχύος να ελέγξει τους ποινικοκατασταλτικούς μηχανισμούς.¹⁴³ Με άλλα λόγια, η επιλεκτική καταστολή νομιμοποιείται με την αξιοποίηση

¹⁴¹ Ουίλιαμ Αλοσκόφης, «Ποινική επιλεκτικότητα: μία μακρο-ιστορική θεώρηση από τη Valeria Vegh Weis», *Crime Diary*, Τεύχος 15, Μάρτιος 2021.

¹⁴² Δασκαλάκης, *Η εγκληματολογία της...*, ό.π., σ. 58-60.

¹⁴³ Χουλιάρας, «Η λειτουργία του ποινικού δικαίου...», ό.π., σ. 867.

των μηχανισμών τυπικού κοινωνικού ελέγχου από τους κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά ισχυρούς σε βάρος των αδύναμων κοινωνικών τάξεων.¹⁴⁴

Επίσης, όπως υποστήριξε ο Chambliss, η συμβιωτική σχέση μεταξύ κράτους και ισχυρών εγκληματιών, καθιστά τους δεύτερους απροσπέλαστους και παρόλο που είναι «χειρότεροι παραβάτες του νόμου», οι πιθανότητες να προσβληθούν από το ποινικοκατασταλτικό σύστημα είναι μηδαμινές, καθώς η «συμβίωση λειτουργεί ως δομημένη σχέση που εξυπηρετεί αμοιτέρων τα συμφέροντα».¹⁴⁵ Επομένως, όσο πιο ισχυρή είναι η κοινωνική, πολιτική και οικονομική θέση μίας ομάδας τόσο πιθανότερο είναι τα συμφέροντα της να αντανακλώνται στους ποινικούς νόμους.¹⁴⁶ Έχει παρατηρηθεί ότι ιδιαίτερα στις περιπτώσεις ΚΕΕ, οι πολυεθνικές εταιρίες επενδύουν σε ξένα κράτη, στα οποία είτε επηρεάζουν την εφαρμογή και παραγωγή των νόμων είτε εκμεταλλεύονται τα κενά της ήδη υπάρχουσας νομοθεσίας.¹⁴⁷

Πρόδηλο, λοιπόν, είναι ότι η νομοθετική εξουσία κατέληξε εκτελεστικό όργανο της άρχουσας τάξης, υπερασπιζόμενη τα οικονομικά συμφέροντα των ισχυρών.¹⁴⁸ Η ατιμωρησία των εγκλημάτων αυτών εξασφαλίζεται μέσω των δικτύων συνεργασίας πολιτικών αξιωματούχων, κρατικών λειτουργών, ισχυρών επιχειρηματιών και ανώτατων μελών εγκληματικών οργανώσεων. Τα δίκτυα αυτά αποτελούν το συστατικό της επικράτησης και ανάπτυξης των εγκλημάτων αυτών.¹⁴⁹ Στην πράξη δηλαδή οι νόμοι αποτελούν το αποτέλεσμα των αμοιβαίων εξυπηρετήσεων με σκοπό την από κοινού προαγωγή των συμφερόντων της άρχουσας τάξης και της κρατικής εξουσίας.¹⁵⁰ Συνεπώς, αμφισβητείται η ουδετερότητα των ποινικών νόμων τόσο κατά τη νομοθέτηση όσο και κατά την εφαρμογή τους από το ποινικοκατασταλτικό σύστημα, καθώς διαμορφώνονται μέσα σε ένα πολιτικό πλαίσιο διεκδικούμενων συμφερόντων υπέρ των ισχυρών.¹⁵¹

¹⁴⁴ Καρύδης, ό.π., σ. 34.

¹⁴⁵ Chambliss, W., "On the symbiosis between criminal law and criminal behavior", *Criminology*, 42(2), 2004, σ. 243.

¹⁴⁶ Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολλάρα και...*, ό.π., σ. 125.

¹⁴⁷ Κοσμάτος & Λαμπάκης, ό.π., σ. 192.

¹⁴⁸ Γασπαρινάτου, «Πολιτική διαφθορά...», ό.π., σ. 157.

¹⁴⁹ Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολλάρα και...*, ό.π., σ. 128.

¹⁵⁰ Χουλιάρης, «Η λειτουργία του ποινικού δικαίου...», ό.π., σ. 880.

¹⁵¹ Βιδάλη, *Εισαγωγή στην ...*, ό.π., σ. 175.

3.2 Νομοθετικό σύστημα και επιλεκτική παραγωγή των νόμων

Ο Βοx χαρακτηρίζει τον ποινικό νόμο ως «ιδεολογική κατασκευή», σύμφωνα με τον οποίο δεν εγκληματοποιείται το σύνολο των εγκληματικών συμπεριφορών, αλλά μόνο ένα μέρος αυτών και συγκεκριμένα των φτωχών κοινωνικών τάξεων, ενώ άλλες εξίσου ή και περισσότερο επιβλαβείς συμπεριφορές, όπως εκείνες των ισχυρών εγκληματιών αφήνονται εκτός ελέγχου.¹⁵² Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και ο Quinney, ο οποίος υποστηρίζει ότι η νομοθεσία αντικατοπτρίζει την κοσμοθεωρία και τα συμφέροντα των ισχυρών, η οποία προέρχεται από τη διασταύρωση των πολιτικών και επιχειρηματικών συμφερόντων. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα από τη μία να αυξάνει την πιθανότητα να υποστεί βλάβη μία κοινωνία, ενώ από την άλλη μειώνει την πιθανότητα ποινικοποίησης και αντιμετώπισης τέτοιων συμπεριφορών.¹⁵³ Το σύστημα παραγωγής των νόμων λειτουργεί ως «παραμορφωτικός καθρέπτης», μέσω του οποίου παρουσιάζεται μία διαστρεβλωμένη και ψευδή εικόνα για το τι είναι πραγματικά επιβλαβές και κατά πόσο μία τέτοια βλάβη αποτελεί σοβαρή απειλή, μεγεθύνοντας την επικινδυνότητα της εγκληματικότητας του δρόμου και σμικρύνοντας την επικινδυνότητα της εγκληματικότητας των ισχυρών.¹⁵⁴

Κλασσικό παράδειγμα επιλεκτικής λειτουργίας του ποινικού συστήματος είναι ο νόμος «three strikes and you are out» που ψηφίστηκε τη δεκαετία του 1980 στην Καλιφόρνια των ΗΠΑ. Σύμφωνα με το νόμο αυτό η διάπραξη τριών διαδοχικών εγκλημάτων από ένα άτομο, συνεπαγόταν και την ισόβια κάθειρξη του ατόμου αυτού. Με άλλα λόγια, αντί να αυξηθούν οι επιβαλλόμενες ποινές για όλους, ανάλογα με τη βαρύτητα του εγκλήματος που τέλεσαν, αυξήθηκαν οι ποινές στοχοποιώντας τις περιθωριακές κοινωνικές ομάδες, οι οποίες σύμφωνα με τον νόμο αυτό είναι και οι πιθανότερο επίφοβες να έχουν παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Σκοπός αυτής της σκληρής ποινικής αντιμετώπισης ήταν η αχρήστευση του εγκληματία, αφού σύμφωνα με τους υποστηρικτές του νόμου θεωρούνταν ότι οι νέοι ηλικιακά παραβάτες ήταν πιθανότερο να εγκληματήσουν ξανά, καθώς η φυλακή ως θεσμός δεν σωφρονίζει τους κρατούμενους, αλλά αντίθετα αυξάνει τις πιθανότητες υποτροπής μετά την αποφυλάκιση τους. Άρα η αχρήστευση του εγκληματία μέσω της μακράς φυλάκισης στόχευε στη μείωση του εγκληματογόνου κινδύνου, αφού κατά την αποφυλάκιση τους θα

¹⁵² Χουλιάρας, «Εγκληματικότητα των ισχυρών...», ό.π., σ. 67.

¹⁵³ Kramer, Michalowski, Kauzlarich, “The origins...”, ό.π., σ. 268.

¹⁵⁴ Χουλιάρας, «Εγκληματικότητα των ισχυρών...», ό.π., σ. 66-67.

ήταν αρκετά μεγάλοι ηλικιακά έτσι ώστε να μειωθούν οι πιθανότητες να εγκληματήσει ξανά.¹⁵⁵ Πρέπει λοιπόν να γίνει σαφές ότι η νομιμότητα της καταδίκης δεν στηρίζεται στην πρόληψη μελλοντικών εγκλημάτων (όπως ο παραπάνω νόμος), αλλά στην αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από συγκεκριμένη παραβίαση κανόνων.¹⁵⁶

Κατά τον Emile Durkheim η αδυναμία πολιτικής παρέμβασης και η απουσία μέτρων περιορισμού της οικονομικής και νομικής ανομίας δεν είναι τυχαία, αλλά αποτέλεσμα της αλληλοσύγκρουσης των κοινωνικών τάξεων οι οποίες επιδιώκουν την οικονομική επιτυχία, με αποτέλεσμα οι πιο αδύναμοι να υποτάσσονται στους ισχυρότερους, επικρατώντας έτσι το δίκαιο των δευτέρων.¹⁵⁷ Γίνεται λοιπό προφανές ότι ο ποινικός νόμος έχει ταξικό χαρακτήρα, δηλαδή διαμορφώνεται ανάλογα με τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης. Το γεγονός αυτό οδήγησε τον Bonger στη μετάφραση του ποινικού νόμου σε «αστικό» νόμο.¹⁵⁸ Ειδικότερα, έχει παρατηρηθεί ότι στην σπάνια περίπτωση που αποκαλυφθεί η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά της επιχειρηματικής ελίτ, δεν χαρακτηρίζεται ως εγκληματική και δεν αποδίδεται στους δράστες ο χαρακτηρισμός του εγκληματία, ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική βλάβη που προκάλεσαν, ενώ τη δίωξη και την τιμωρία τους αναλαμβάνουν διοικητικές υπηρεσίες ή αστικά δικαστήρια.¹⁵⁹ Με άλλα λόγια, παρόλο που τα εγκλήματα των ισχυρών βλάπτουν σοβαρότερα την κοινωνία προκαλώντας, προφανώς, τεράστιες οικονομικές ζημίες, στο πλήθος των περιπτώσεων τους χαρακτηρίζονται ως «ρυθμιστικές» και όχι ως νομικές παραβάσεις, κάτι στο οποίο συμβάλλει σημαντικά η αλληλεξάρτηση και αλληλοεξυπηρέτηση μεταξύ της πολιτικής και οικονομικής ελίτ.¹⁶⁰

Συνεπώς, το πλήθος των εγκλημάτων των ισχυρών, κυρίως όσον αφορά τα εταιρικά εγκλήματα, δεν τυποποιούνται νομικά ως εγκλήματα αλλά «τίθενται στο πεδίο ρύθμισης του αστικού, του εμπορικού ή του διοικητικού δικαίου», χρησιμοποιώντας τις ασάφειες ή τα κενά του νόμου ως τεχνικές συγκάλυψης.¹⁶¹ Για παράδειγμα, έστω ότι από τα λύματα ενός εργοστασίου μολύνεται το περιβάλλον, στην περίπτωση αυτή η αποδεικτική

¹⁵⁵ Weis Vegh, *Marxism and Criminology...*, ό.π., σ. 261.

¹⁵⁶ Weis Vegh, *Marxism and Criminology...*, ό.π., σ. 264.

¹⁵⁷ Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολλάρα και...*, ό.π., σ. 82.

¹⁵⁸ Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολλάρα και...*, ό.π., σ. 121.

¹⁵⁹ Αλσκόφης, «Η κοινωνική έρευνα της...», ό.π., σ. 93-94.

¹⁶⁰ Michalowski & Kramer, "State-Corporate Crime and...", ό.π., σ. 201-202.

¹⁶¹ Σοφία Βιδάλη, «Εγκλήματα του Κράτους: Πολιτικές παραποίησης της πραγματικότητας και απάνθρωπη κρατική βία», στο Καρύδης, Β. & Χουλιάρας, Θ. (επιμ.), *Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα – Σύγχρονες προσεγγίσεις*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 215-216.

διαδικασία συναντά δυσχέρειες, καθώς αφενός μεν είναι πολύ δύσκολο να θεμελιωθεί ο «αντικειμενικός αιτιώδης σύνδεσμος» ανάμεσα στη συμπεριφορά του δράστη και στο αποτέλεσμα της, αφετέρου δε, είναι ακόμη δυσκολότερο να υπάρξουν μηνυτές και μάρτυρες που να έρθουν σε αντιπαράθεση με επιχειρηματικούς κολοσσούς.¹⁶² Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, είτε οι πραγματικοί ιθύνοντες να διατηρούν την ανωνυμία τους και να παραμένουν ατιμώρητοι, είτε να τους αποδίδονται ανώδυνες ηθικο-πολιτικές ευθύνες.¹⁶³ Όμως, στη σπάνια περίπτωση που τα εγκλήματα των ισχυρών στοιχειοθετηθούν ποινικά, η επιβαλλόμενη ποινή θα είναι επιεικέστερη και πολύ μικρότερη σε σχέση με τα εγκλήματα οικονομικά ή μη που τελέστηκαν από άτομα που ανήκουν στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα.¹⁶⁴

3.3 Ποινικοκατασταλτικό σύστημα και επιλεκτική ποινική καταστολή

Αναγκαία προϋπόθεση της δόμησης της ποινικής εξουσίας ενός κράτους είναι η οργάνωση των βασικών θεσμών που συγκροτούν το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης (ποινικοκατασταλτικό σύστημα), όπως η αστυνομία, το σύστημα της δικαιοσύνης και το σωφρονιστικό σύστημα.¹⁶⁵ Οι τρεις αυτοί θεσμοί είναι αλληλεξαρτώμενοι και αλληλοτροφοδοτούμενοι, αφού η εμπλοκή ενός ατόμου με αυτούς ξεκινά κατά κανόνα με την αστυνομία, συνεχίζει με τη δικαιοσύνη και την επιβολή των προβλεπόμενων ποινών και καταλήγει στο σωφρονιστικό σύστημα με την εκτέλεση των ποινών.¹⁶⁶ Ο τρόπος άσκησης εξουσίας των θεσμών αυτών ενδέχεται να είναι συνεργατικός ή καταπιεστικός και να λειτουργεί είτε ως εργαλείο ομαλής κοινωνικής συνύπαρξης είτε ως «όχημα» εξυπηρέτησης των συμφερόντων των ισχυρών.¹⁶⁷ Στην περίπτωση που τα όργανα τυπικού κοινωνικού ελέγχου λειτουργούν κατευθυνόμενα υπέρ των συμφερόντων της ελίτ

¹⁶² Κουράκης, «Η Κοινωνική Δικαιοσύνη...», ό.π., σ. 583.

¹⁶³ Αλοσκόφης, «Η κοινωνική έρευνα της...», ό.π., σ. 89.

¹⁶⁴ Κασάπογλου, «Οικονομική κρίση και κρατούμενοι...», ό.π., σ. 2554.

¹⁶⁵ Αθανάσιος Χουλιάρας, «Το φαινόμενο της «ατιμωρησίας»: εννοιολόγηση, αίτια και σύγχρονες εκδηλώσεις του στην Ελλάδα», *The Art of Crime*, Τεύχος 11, Νοέμβριος 2021

¹⁶⁶ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 16.

¹⁶⁷ Καρύδης, ό.π., σ. 30.

παρατηρείται έντονα το φαινόμενο της ατιμωρησίας των ισχυρών δραστών, με αποτέλεσμα να ματαιώνονται όλες οι λειτουργίες και σκοποί των θεσμών που προαναφέρθηκαν.¹⁶⁸

Η εγκληματικότητα του δρόμου έχει υψηλότερη θεατότητα σε σχέση με τα εγκλήματα των ισχυρών και η δίωξη τους αποτελεί προτεραιότητα των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών. Για αυτό ευθύνεται το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των δραστών, η αναλυτική περιγραφή τέτοιων εγκλημάτων στους ποινικούς νόμους και η έντονη προβολή τους από τα ΜΜΕ. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, οι δράστες των εγκλημάτων του δρόμου να τιμωρούνται έντονα και άμεσα από τα ποινικά δικαστήρια και οι φυλακές να βρithουν από άτομα που προέρχονται κατά κύριο λόγο από τα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα.¹⁶⁹

Σημαντικό ρόλο στην απονομή της ιδιότητας του εγκληματία έχουν οι μηχανισμοί της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης. Ο Turk ανέδειξε τη μεροληπτική λειτουργία του ποινικού συστήματος, υποστηρίζοντας ότι η απόκτηση της ιδιότητας του εγκληματία σχετίζεται περισσότερο με τις σχέσεις που έχει ο δράστης με τις αρχές παρά με την καθαυτή συμπεριφορά του. Συνεπώς, η αντιμετώπιση ενός ατόμου από τους μηχανισμούς ποινικής δικαιοσύνης εξαρτάται περισσότερο από τα ατομικά χαρακτηριστικά του (κοινωνικά ή μη), και λιγότερο από την πράξη που τέλεσε.¹⁷⁰

Τέλος, οι εφαρμοστές του νόμου για να δικαιολογήσουν την ύπαρξη τους πρέπει τα έχουν διαρκή αποτελέσματα, στοχεύοντας όχι τόσο στην ποιοτική αλλά στην ποσοτική εφαρμογή του νόμου, με αποτέλεσμα η επιβολή του να αποτελεί μία καθόλα επιλεκτική διαδικασία. Το γεγονός αυτό επιδεινώνεται από την πίεση των συνθηκών εργασίας τους και έτσι αναγκάζονται να θέτουν προτεραιότητες, στρέφοντας την προσοχή τους στην κοινή εγκληματικότητα, η οποία διώκεται ευκολότερα από την εγκληματικότητα των ισχυρών, καθώς οι δράστες της δεν έχουν τις διασυνδέσεις να επηρεάσουν την έκβαση της υπόθεσης.¹⁷¹

¹⁶⁸ Χουλιάρης, «Το φαινόμενο της...», ό.π.

¹⁶⁹ Αλοσκόφης, «Η κοινωνική έρευνα της...», ό.π., σ. 88.

¹⁷⁰ Βιδάλη, *Εισαγωγή στην ...*, ό.π., σ. 174 · Κουλούρης, «Διαταξικές και ενδοταξικές...», ό.π., σ. 31.

¹⁷¹ Κουλούρης, «Διαταξικές και ενδοταξικές...», ό.π., σ. 29.

3.3.1 Αστυνομία

Η αστυνομία αποτελεί ένα νεωτερικό φαινόμενο προορισμένο να επιβάλει τους νόμους του κράτους που στοχεύει στην επιτήρηση, στον έλεγχο, στη συλλογή πληροφορίας και στην αναγκαστική υπαγωγή στο κράτος.¹⁷² Η επιλεκτικότητα του θεσμού αυτού παρατηρείται σε όλα τα στάδια λειτουργίας του, όπως έλεγχοι, προσαγωγές, συλλήψεις, κ.ά., καθώς επηρεάζεται από στερεοτυπικές αντιλήψεις, άτυπους κανόνες συμπεριφοράς και «δομικούς κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες».¹⁷³ Ειδικότερα, η δίωξη ενός εγκλήματος επηρεάζεται άμεσα από το φύλο, την εμφάνιση, την κοινωνική τάξη ή την εθνοτική ομάδα των δραστών. Υπό αυτό το πρίσμα, οι αστυνομικοί εξαντλούν την αυστηρότητα τους στις χαμηλές κοινωνικές τάξεις, καθώς ανταποκρίνονται στις τυποποιημένες αντιλήψεις τους.¹⁷⁴ Η επιλεκτική λειτουργία της αστυνομίας μπορεί να πάρει διάφορες μορφές όπως κατάχρηση εξουσίας, παράνομη βία, ταπεινωτική μεταχείριση και υπεραστυνόμευση σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, ιδιαίτερα εκείνες που έρχεται συχνότερα σε επαφή, όπως Ρομά, μετανάστες, χρήστες ναρκωτικών ουσιών, κ.ά. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι οι φτωχές, ευάλωτες και κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες μπαίνουν επί το πλείστον στο στόχαστρο της κατασταλτικής δράσης των αστυνομικών αρχών.¹⁷⁵

Εκτός όμως από τα παραπάνω τα οποία συνθέτουν την εργασιακή νοοτροπία των αστυνομικών, η επιλεκτικότητα είναι αποτέλεσμα των προτύπων αστυνόμευσης που προωθούνται από την εκάστοτε κυβέρνηση. Παράδειγμα επιλεκτικής αστυνομικής καταστολής αποτελεί η βάνουση και ρατσιστική μεταχείριση σε βάρος της Αλβανικής μειονότητας από τις αστυνομικές αρχές, με αποτέλεσμα η εγκληματικότητα την δεκαετία του 1990 να συνδεθεί με τη μαζική ροή Αλβανών μεταναστών.¹⁷⁶ Την ίδια περίοδο οι αστυνομικές αρχές επικεντρώθηκαν στην εγκληματικότητα των περιθωριακών ομάδων, όπως νέοι, εργάτες, τεχνίτες, αναλφάβητοι, φοιτητές, κ.ά., οι οποίες διέπρατταν εγκλήματα του δρόμου, όπως ληστείες, κλοπές, πώληση ή χρήση μικροποσοτήτων ναρκωτικών ουσιών, κ.ά.¹⁷⁷ Ένα ακόμη παράδειγμα αστυνομικής επιλεκτικότητας αποτελεί το πρότυπο της μηδενικής ανοχής που εφαρμόστηκε από το ελληνικό κράτος μετά το 2005, που και αυτό στόχευε κυρίως στην καταπολέμηση της εγκληματικότητας του δρόμου,

¹⁷² Σοφία Βιδάλη & Νικόλαος Κουλούρης, «Το ποινικοκατασταλτικό σύστημα: βασικές λειτουργίες και διάρθρωση», 2018, σ. 1.

¹⁷³ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 79.

¹⁷⁴ Βιδάλη, *Εισαγωγή στην ...*, ό.π., σ. 168.

¹⁷⁵ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 79-80.

¹⁷⁶ Καρύδης, ό.π., σ. 55.

¹⁷⁷ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 67.

λειτουργώντας ως τρόπος ελέγχου των ευάλωτων και περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων. Η κρατική αυτή πολιτική οδήγησε στην ακραία κατασταλτική αστυνόμευση, αυξάνοντας τα περιστατικά αστυνομικής αυθαιρεσίας σε βάρος των ομάδων αυτών. Αργότερα, η περίοδο της οικονομικής κρίσης του 2007, είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας και ταυτόχρονα τη σύνδεση της εγκληματικότητας με αυτήν, οδηγώντας στην αναπαραγωγή ανισοτήτων και την επιλεκτική καταστολή της αστυνομίας σε βάρος των ανέργων.¹⁷⁸

Σύμφωνα με τη Βιδάλη, το αποτέλεσμα των αντεγκληματικών πολιτικών που ακολουθήθηκαν την περίοδο 1990-2014 ήταν ο χαρακτηρισμός συγκεκριμένων περιοχών ως επικίνδυνων και η αύξηση της αστυνομικής αυθαιρεσίας και εγκληματικότητας.¹⁷⁹ Όπως διαπιστώνεται από τα παραπάνω, την περίοδο αυτή, αυξήθηκε η ποινική καταστολή σε βάρος των χαμηλών κοινωνικών τάξεων, ενώ ταυτόχρονα αναπτύχθηκε η σοβαρή εγκληματικότητα, όπως περιπτώσεις ΟΕ, ΚΕΕ και διαφθοράς πολιτικών και κρατικών αξιωματούχων, χωρίς όμως να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά από τις αρχές. Αυτό παρατηρείται και από τα διάφορα σκάνδαλα που ξέσπασαν εκείνη την περίοδο, όπως Κοσκωτά, Siemens, Goldman Sacks, ΕΛΣΤΑΤ, Novartis, Χρηματιστηρίου, κ.ά., από τα οποία είτε δεν τιμωρήθηκαν είτε παρέμειναν άγνωστοι οι πραγματικοί δράστες, ενώ στη θέση του τιμωρήθηκαν κάποιοι «αποδιοπομπαίοι τράγοι».¹⁸⁰

3.3.2 Δικαιοσύνη

Το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης είναι η διαδικασία που χρησιμοποιεί μία κοινωνία για την εφαρμογή συγκεκριμένων κανόνων συμπεριφοράς με σκοπό την προστασία των ατομικών και συλλογικών δικαιωμάτων των πολιτών.¹⁸¹ Ανισότητες και διακρίσεις παρατηρούνται και στο σύστημα αυτό, καθώς η μεταχείριση των εμπλεκόμενων ή η καταδίκη τους επηρεάζεται από διάφορους εξω-νομικούς παράγοντες και από τη διακριτική ευχέρεια των δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργών. Σύμφωνα με πορίσματα ερευνών έχει διαπιστωθεί ότι οι αποφάσεις των δικαστηρίων επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των δραστών.¹⁸² Συνεπώς, οι

¹⁷⁸ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 68.

¹⁷⁹ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 80.

¹⁸⁰ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 74.

¹⁸¹ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 16.

¹⁸² Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 83.

εισαγγελείς και οι δικαστές δεν επιβάλλουν εύκολα την ποινή της φυλάκισης σε ευυπόληπτους δράστες, καθώς υπάρχει η πεποίθηση ότι ο εγκλεισμός είναι περιττός και αδικαιολόγητα σκληρός για εκείνους.¹⁸³ Με άλλα λόγια, η επιβολή ποινών στερητικής της ελευθερίας σε δράστες που ανήκουν στα ανώτερα κλιμάκια της κοινωνίας είναι περιορισμένη, καθώς υπάρχει η πεποίθηση ότι ο στιγματισμός είναι πιο προσβλητικός για την υπόληψη τους και ότι οι συνέπειες του εγκλεισμού θα είναι δυσμενέστερες σε σχέση με τους κοινούς εγκληματίες, οι οποίοι είναι και συνηθισμένοι να ζουν σε καταστάσεις κοινωνικής αποστέρησης και κοινωνικού αποκλεισμού. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα αφενός μεν την ελαστική αντιμετώπιση των δραστών των εγκλημάτων των ισχυρών όταν απειλούνται με την ποινή του εγκλεισμού, αφετέρου δε, την υπερβολική χρήση για τους δράστες των εγκλημάτων του δρόμου.¹⁸⁴ Ακόμη και στη σπάνια περίπτωση καταδίκης, τα άτομα που τιμωρήθηκαν για την τέλεση οικονομικών εγκλημάτων δεν εκτίουν πλήρως την ποινή. Για παράδειγμα ύστερα από έρευνα που πραγματοποιήθηκε, η Κασάπογλου διαπίστωσε ότι παρόλο που τα οικονομικά εγκλήματα επισύρουν, σύμφωνα με το νόμο, μεγάλες ποινές (περίπου 15 έτη), στην πράξη ο μέσος χρόνος κράτησης δεν είναι πάνω από 3 έτη.¹⁸⁵

Σύμφωνα με τη θεωρία της «πραγματικότητας του νόμου», ο Chambliss διαπίστωσε ότι υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε αυτό που προβλέπει ο νόμος να εφαρμοστεί σε σχέση με αυτό που εν τέλει εφαρμόζεται στην πράξη. Με άλλα λόγια, ο νόμος στη θεωρία προάγει τη δικαιοσύνη, την ισότητα, την ισονομία, κ.ά., αλλά κατά την εφαρμογή του λειτουργεί ευνοϊκά και μεροληπτικά όταν ο δράστης ανήκει σε πλούσιες και ισχυρές ομάδες της κοινωνίας.¹⁸⁶ Η μεροληπτική λειτουργία του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης διαφαίνεται και από τη μελέτη των επίσημων στατιστικών δεδομένων, όπου και διαπιστώνεται η άνιση κατανομή και σύνθεση του έγκλειστου πληθυσμού, γεγονός που οδήγησε τον Reiman να ταυτίσει τη φτώχεια με το έγκλημα.¹⁸⁷ Αυτό συμβαίνει διότι η

¹⁸³ William Stadler, Michael Benson & Francis Cullen, “Revisiting the Special Sensitivity Hypothesis: The Prison Experience of White-Collar Inmates”, *Justice Quarterly*, 30(6), 2012, σ. 2, https://www.researchgate.net/publication/254321530_Revisiting_the_Special_Sensitivity_Hypothesis_The_Prison_Experience_of_White-Collar_Inmates

¹⁸⁴ Άννα Κασάπογλου, «Κοινωνική ιεραρχία και φυλακή: η περίπτωση των κρατούμενων του λευκού κολάρου», σε Αρτινοπούλου, Β., Βιδάλη, Σ., Γεωργούλας, Σ., Θεμελή, Ο., Κουλούρης, Ν. Κ., Παπανικολάου, Γ. (επιμ.) (2018). Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος. 50 χρόνια Howard Becker “Whose Side Are We On?”. Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, ΕΕΜΕΚΕ, Αθήνα, 2018, σ. 688-689.

¹⁸⁵ Κασάπογλου, «Κοινωνική ιεραρχία και φυλακή...», ό.π., σ. 695.

¹⁸⁶ Βιδάλη & Κουλούρης, Αποκλίνουσα συμπεριφορά..., ό.π., σ. 69.

¹⁸⁷ Χουλιάρης, «Εγκληματικότητα των ισχυρών...», ό.π., σ. 67.

άρχουσα τάξη έχει τη διακριτική ευχέρεια είτε να διαμορφώνει το νόμο, είτε να χειραγωγεί τους ποινικοκατασταλτικούς μηχανισμούς υπέρ της, μέσω της άσκησης πολιτικής επιρροής.¹⁸⁸

Επίσης, άλλοι παράγοντες που εντείνουν τις ανισότητες και την επιλεκτική απονομή ποινικής δικαιοσύνης είναι η διαφθορά και οι πολιτικές παρεμβάσεις στο έργο των δικαστών και των εισαγγελέων.¹⁸⁹ Με άλλα λόγια, το έργο των θεσμικών αυτών οργάνων επηρεάζεται άμεσα από την εκάστοτε κυβέρνηση, καθώς η προαγωγή, τοποθέτηση, μετάθεση, απόσπαση και μετάταξη αυτών των θεσμικών οργάνων κρίνεται από το ανώτατο δικαστικό συμβούλιο το οποίο με τη σειρά του ορίζεται από κυβερνητικούς αξιωματούχους.¹⁹⁰ Συνεπώς, σε ένα διεφθαρμένο πολιτικό σύστημα η εφαρμογή του νόμου κρίνεται αμφίβολη. Η διαφθορά, εκτός των παραπάνω, επηρεάζει αρνητικά την κοινωνική συνοχή, καθώς κλονίζεται η εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στο θεσμό αυτό. Με άλλα λόγια, οι πολίτες αισθάνονται ανασφαλείς σε ένα καθεστώς μεροληπτικής ατιμωρησίας και αποδυνάμωσης των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών.¹⁹¹ Ειδικότερα, η διαφθορά του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης παρατηρείται: α) στο χρηματισμό ή στη δωροδοκία δικαστικών και εισαγγελικών αρχών, είτε έχει περιουσιακό χαρακτήρα είτε όχι, β) στην επιλεκτική παραγωγή διατάξεων εξυπηρετώντας στοχευμένα συμφέροντα, γ) στη σκόπιμη αδρανοποίηση του μηχανισμού δίωξης του εγκλήματος και δ) στα κενά της νομοθεσίας.¹⁹²

Ακόμη ένας λόγος για τον οποίο οι ισχυροί δράστες απολαμβάνουν επιεικέστερη μεταχείριση από την δικαστική εξουσία, είναι η οικονομική ισχύς που διαθέτουν με αποτέλεσμα να υπερασπίζονται από ακριβοπληρωμένους, διασυνδεδεμένους και νομικά καταρτισμένους δικηγόρους, οι οποίοι είτε εκμεταλλεύονται τις ασάφειες και τα κενά της νομοθεσίας είτε χρησιμοποιούν τις διασυνδέσεις τους. Υπό το πρίσμα αυτό, οι δράστες με υψηλό κοινωνικοοικονομικό status, στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν καταδικάζονται ή αθωώνονται «λόγω αμφιβολιών».¹⁹³

¹⁸⁸ Κασάπογλου, «Οικονομική κρίση και κρατούμενοι...», ό.π., σ. 2555.

¹⁸⁹ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 83.

¹⁹⁰ Το Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 90, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 187/Α/28-11-2019), <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-92/> (τ.π. 7 Ιουνίου 2022).

¹⁹¹ Κοσμάτος & Λαμπάκης, ό.π., σ. 185-186.

¹⁹² Κοσμάτος & Λαμπάκης, ό.π., σ. 187.

¹⁹³ Κουράκης, «Η Κοινωνική Δικαιοσύνη...», ό.π., σ. 582.

3.3.3 Σωφρονιστικό σύστημα

Η επιλεκτική εφαρμογή των ποινικών νόμων αποδεικνύεται από το γεγονός ότι τα σωφρονιστικά καταστήματα βρίθουν από άτομα περιθωριακά ή προερχόμενα από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.¹⁹⁴ Αυτό οδήγησε τους Reiman και Leighton στο χαρακτηρισμό των φυλακών, ως «κλειστές κοινωνικές λέσχες».¹⁹⁵ Φαινομενικά ο θεσμός αυτός προάγει την κοινωνική δικαιοσύνη και αναμόρφωση, στην ουσία όμως εντείνει τις κοινωνικές ανισότητες.¹⁹⁶ Ειδικότερα, ο τρόπος διάρθρωσης και οργάνωσης της φυλακής λειτουργεί με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να αναπαράγεται η φτώχεια και να ενισχύεται η ανισότητα και η ανασφάλεια. Επίσης, τα προβλήματα αυτά εντείνονται από τον έλεγχο που ασκούν σε συγκεκριμένα τμήματα των φυλακών οι ισχυροί κρατούμενοι, που συνήθως ανήκουν σε ισχυρές ομάδες του ΟΕ, σε βάρος των ανίσχυρων κρατουμένων.¹⁹⁷

Οι φυλακές χαρακτηρίζονται από αυστηρά προγράμματα, όπου οι κρατούμενοι πρέπει να υπακούν συγκεκριμένους κανόνες, γεγονός που δεν αποτελεί εμπόδιο για τους ισχυρούς κρατουμένους, καθώς λόγω του πρότερου βίου τους χαρακτηρίζονται από έντονη προσαρμοστικότητα, ευελιξία αντίδρασης και συμμόρφωσης, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται θετικές σχέσεις με τη διοίκηση και το προσωπικό των φυλακών.¹⁹⁸ Η άνιση μεταχείριση των κρατουμένων παρατηρείται και από το γεγονός ότι αρκετές φορές οι κρατούμενοι υψηλού κύρους, λόγω του υψηλού τους μορφωτικού επιπέδου, της επαγγελματικής εμπειρίας που διαθέτουν και της πειθαρχίας που επιδεικνύουν στους κανόνες της φυλακής, καθίστανται ιδιαίτερα αξιόπιστοι, σε σχέση με τους λοιπούς κρατούμενους (π.χ. χρήστες ναρκωτικών, μετανάστες, κ.ά.), με αποτέλεσμα να τους εμπιστεύεται το προσωπικό και να τους αναθέτει θέσεις εργασίας, διαχωρίζοντας τους από τους υπόλοιπους κρατουμένους.¹⁹⁹

Παρόλο που τα τελευταία χρόνια υπάρχει αύξηση των σοβαρών οικονομικών εγκλημάτων η πλειοψηφία των κρατουμένων συνεχίζει να εκπροσωπείται περισσότερο από τις φτωχότερες κοινωνικές τάξεις παρά από τα μεσαία και υψηλά κοινωνικά στρώματα.²⁰⁰

¹⁹⁴ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 85.

¹⁹⁵ Αλοσκόφης, «Η κοινωνική έρευνα της...», ό.π., σ. 88.

¹⁹⁶ Νίκος Παναγιωτόπουλος, «Κοινωνικές ανισότητες και ποινικές ταξινομήσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Τεύχος 77, 1990, σ. 210-211.

¹⁹⁷ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 85.

¹⁹⁸ Κασάπογλου, «Οικονομική κρίση και κρατούμενοι...», ό.π., σ. 2569,2573 · Κασάπογλου, «Κοινωνική ιεραρχία και φυλακή...», ό.π., σ. 694.

¹⁹⁹ Κασάπογλου, «Κοινωνική ιεραρχία και φυλακή...», ό.π., σ. 699.

²⁰⁰ Κασάπογλου, «Οικονομική κρίση και κρατούμενοι...», ό.π., σ. 2559.

Αυτό διαπιστώνεται και από τις επίσημες στατιστικές, καθώς ο μέσος κρατούμενος στις ελληνικές φυλακές είναι άντρας, νέος, και χαμηλού μορφωτικού επιπέδου.²⁰¹ Η χαμηλή εκπροσώπηση ισχυρών δραστών στα καταστήματα κράτησης είναι αποτέλεσμα της δυνατότητας που έχουν να διαμορφώνουν τη νομοθετική διαδικασία και να χειραγωγούν το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης προασπίζοντας τα συμφέροντα τους.²⁰² Για παράδειγμα, ύστερα από έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2018, διαπιστώθηκε ότι στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού, οι κρατούμενοι που τιμωρήθηκαν για την τέλεση οικονομικών εγκλημάτων αποτελούν μειονότητα, ήτοι 2,1%.²⁰³

²⁰¹ Κασάπογλου, «Κοινωνική ιεραρχία και φυλακή...», ό.π., σ. 688.

²⁰² Simon Mackenzie & Penny Green, “Performative Regulation: a Case Study in How Powerful People Avoid Criminal Labels”, *British Journal of Criminology*, 48 (2), 2008, 138-139.

²⁰³ Αλοσκόφης, «Η κοινωνική έρευνα της...», ό.π., σ. 96, 108.

4. Ανάλυση υποθέσεων

4.1 Υπόθεση «Siemens»

Όπως επισημάνθηκε στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, τα ΚΕΕ αποτελούν την κατάχρηση της νόμιμα θεσμοθετημένης διαδικασίας κατά την οποία δημόσιος και ιδιωτικός τομέας συμπράττουν αναδιανέμοντας το δημόσιο πλούτο, στηριζόμενοι στην αδρανοποίηση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.²⁰⁴ Υπό αυτό το πρίσμα, θα γίνει μία προσπάθεια περιεκτικής ανάλυσης της υπόθεσης Siemens, η οποία, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, απασχόλησε έντονα την κοινή γνώμη τόσο σε εθνικό όσο και διεθνές επίπεδο. Η Siemens είναι μία γερμανική πολυεθνική εταιρεία που δραστηριοποιείται σε διάφορους τομείς όπως ενέργειας, υγείας, τηλεπικοινωνιών, πληροφορικής και κατασκευής οικιακών συσκευών,²⁰⁵ τα ανώτατα στελέχη της οποίας μέσω ενός δικτύου εξωχώριων εταιρειών κατέβαλαν συστηματικά υπόγειες πληρωμές και χρηματοδοτήσεις σε αξιωματούχους και πολιτικά κόμματα αντίστοιχα, με σκοπό αφενός να επεκτείνουν τις επιχειρηματικές δραστηριότητες της εταιρείας, εξασφαλίζοντας της προνομακική και δεσπόζουσα θέση στην αγορά σε παγκόσμιο επίπεδο,²⁰⁶ και αφετέρου να εξασφαλίσουν την επιβίωση της, καθώς εκείνη την περίοδο είχε υποστεί οξεία οικονομική ύφεση. Ειδικότερα, το Νοέμβριο 2006 μετά από έλεγχο των γερμανικών αρχών στα κεντρικά γραφεία της Siemens αποκαλύφθηκε το σκάνδαλο που αφορούσε ένα παγκόσμιο δίκτυο υπόγειας διακίνησης χρήματος σε τρίτες χώρες για την ανάθεση έργων.²⁰⁷ Τον ίδιο έτος, η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς και το Ομοσπονδιακό Υπουργείο Δικαιοσύνης των ΗΠΑ, στα πλαίσια ελέγχου και καταπολέμησης της διεθνούς διαφθοράς διεξήγαγαν έρευνα στη θυγατρική της εταιρείας,

²⁰⁴ Χρήστος Κουρούτζας, «Το έγκλημα αποδίδει: Κρατικά-εταιρικά εγκλήματα στην Ελλάδα», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 123-124.

²⁰⁵ Χωρίς όνομα συντάκτη, «Η ιστορία της Ζίμενς Γερμανικός πολυεθνικός κολοσσός στους τομείς του τηλεπικοινωνιακού και μηχανολογικού εξοπλισμού», Σαν σήμερα, χ.χ., <https://www.sansimera.gr/articles/985> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

²⁰⁶ Αθανάσιος Χουλιάρης, «Societas delinquere non potest; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», στο Γασπαρινάτος Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σ. 1125-1126 · Χωρίς όνομα συντάκτη, «Η ΥΠΟΘΕΣΗ SIEMENS ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑΠΛΟΚΗΣ», newsbeast, 24 Ιανουαρίου 2011, σ. 119 <https://www.newsbeast.gr/files/1/2011/01/24/siemens1eisagogi.pdf> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

²⁰⁷ Χωρίς όνομα συντάκτη, «Siemens: Η ιστορία μιας δικαστικής παρωδίας», Δικαστικό Πρακτορείο Ειδήσεων, 20 Νοεμβρίου 2019, <https://www.dikastiko.gr/proto-thema/siemens-i-istoria-mias-dikastikis-parodias/> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

τη «Siemens A.G.»,²⁰⁸ όπου και διαπίστωσαν ότι, μέσα σε μία δεκαετία, το κόστος των χρηματοδοτήσεων σε «μίζες» και δωροδοκίες ξεπέρασε τα 1,5 δισεκατομμύρια ευρώ.²⁰⁹

Στην Ελλάδα η εν λόγω θυγατρική δωροδοκούσε κρατικούς αξιωματούχους και πολιτικά πρόσωπα, χρηματοδοτούσε πολιτικά κόμματα και νόθευε τις διαγωνιστικές διαδικασίες, έτσι ώστε να αναλάβει τις συμβάσεις έργων για κατασκευές υποδομών και προμήθειες εξοπλισμού υψηλής τεχνολογίας προς το ελληνικό Δημόσιο.²¹⁰ Ειδικότερα, της ανατέθηκαν συμβάσεις έργων που αφορούσαν α) τη ψηφιοποίηση του ΟΤΕ από το 1990, β) τη δημόσια ασφάλεια και άμυνα, όπως το σύστημα C4I για την ασφάλεια των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, το πρόγραμμα «ΕΡΜΗΣ» του Ελληνικού Στρατού, τα εξοπλιστικά προγράμματα patriot και προμήθειες υποβρυχίων, γ) την προμήθεια ιατρικού εξοπλισμού και την τεχνική υποστήριξη του στα ελληνικά νοσοκομεία και δ) την κατασκευή αμαξοστοιχιών και προμήθεια υλικού για ΟΣΕ και ΗΣΑΠ. Οι πληρωμές αυτές αποσκοπούσαν τόσο στην ανάπτυξη της εταιρείας στην Ελλάδα όσο και στη μη εποπτεία της καλής εκτέλεσης των αναλαμβανόμενων έργων.²¹¹ Εκτός των παραπάνω, η Siemens χρησιμοποιούσε και άλλες αθέμιτες πρακτικές και παράνομες πράξεις για τη διασφάλιση των συμφερόντων της όπως απάτες, κατάχρηση εξουσίας, εκβιασμούς νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, κ.α., ενώ κατηγορήθηκε και για τη χρηματοδότηση και χειραγώγηση των ΜΜΕ.²¹² Στη συνέχεια θα αναλυθεί μόνο μία πτυχή των παράνομων δραστηριοτήτων της Siemens και συγκεκριμένα η περίπτωση της ανάληψης της σύμβασης έργου για την ψηφιοποίηση του ΟΤΕ. Θα αναλυθεί όχι τόσο από την πλευρά του τρόπου δράσης της εταιρείας και των εμπλεκόμενων στο εν λόγω σκάνδαλο αλλά εστιάζοντας στο τελικό αποτέλεσμα από τη στιγμή που ξεκίνησε η διαδικασία δίωξης των εμπλεκόμενων, μέσα από το οποίο θα διαπιστωθεί η ατιμωρησία που απολαμβάνουν οι ισχυροί δράστες, η χειραγώγηση του νομοθετικού έργου υπέρ αυτών και η αδράνεια των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών.

²⁰⁸ Χωρίς όνομα συντάκτη, «Η ΥΠΟΘΕΣΗ SIEMENS...», ό.π., σ. 126.

²⁰⁹ Δημήτρης Τερζής, «Ο φυγάς του σκανδάλου της Siemens», Η Εφημερίδα των Συντακτών, 23 Νοεμβρίου 2019, https://www.efsyn.gr/politiki/prosopiki-ypothesi/220146_o-fygas-toy-skandaloy-tis-siemens (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

²¹⁰ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 145.

²¹¹ Γασπαρινάτου, «Πολιτική διαφθορά...», ό.π., σ. 159 · Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 145 · Χουλιάρης, «Societas delinquere non potest...», ό.π., σ. 1125-1126.

²¹² Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 146-147.

Στην υπόθεση της ψηφιοποίησης του ΟΤΕ εμπλέκονταν εξέχουσα στελέχη της εταιρείας, όπως ο Μιχάλης Χριστοφοράκος, ο Χρήστος Καραβέλας, ο Πρόδρομος Μαυρίδης, Χάϊνριχ Φον Πίρερ, κ.ά., καθώς και κυβερνητικά στελέχη, όπως ο Θεόδωρος Τσουκάτος (πρώην βουλευτής του ΠΑΣΟΚ) και ο Τάσος Μαντέλης (πρώην Υπουργός Μεταφορών). Από τους παραπάνω ο Χριστοφοράκος και ο Καραβέλας, εκμεταλλευόμενοι τις προθεσμίες να παράσχουν εξηγήσεις, διέφυγαν στο εξωτερικό. Ο πρώτος, εκμεταλλευόμενος τη διπλή του υπηκοότητα βρήκε άσυλο στη Γερμανία, η οποία τον «καταδίκασε» για το αδίκημα της απιστίας και του επέβαλλε ποινή προστίμου 350 χιλιάδες ευρώ, ενώ ταυτόχρονα αρνείται να τον εκδώσει στις Ελληνικές Αρχές για να δικαστεί για τα εγκλήματα που διέπραξε στην χώρα.²¹³ Τα ίχνη του δεύτερου αγνοούνται τα τελευταία 14 χρόνια,²¹⁴ ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι χρειάστηκαν 7 ημέρες για να εκδοθεί το ένταλμα σύλληψης του πριν ο ίδιος διαφύγει στο εξωτερικό.²¹⁵ Όσον αφορά τον Μαυρίδη παρόλο που καταδικάστηκε με 15 χρόνια κάθειρξη για ξέπλυμα βρώμικου χρήματος, αποφυλακίστηκε μετά από μόλις δύο μήνες επικαλούμενος λόγους υγείας.²¹⁶ Τέλος, ο πρώην διευθύνων σύμβουλος της Siemens Πίρερ δεν καταδικάστηκε από την εισαγγελία του Μονάχου, ενώ στην Ελλάδα του επιβλήθηκε ποινή κάθειρξης 15 ετών, ποινή η οποία πιθανόν δε θα εκτελεστεί καθώς πρέπει να εκδοθεί ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, κάτι το οποίο δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα από τις Ελληνικές Αρχές.²¹⁷

Όσον αφορά τους κρατικούς αξιωματούχους, ο Μαντέλης επί υπουργίας του είχε λάβει 450 χιλιάδες μάρκα από τα «μαύρα ταμεία» της Siemens για να εγκρίνει τη σύμβαση ψηφιοποίησης του ΟΤΕ με ανάδοχο την ίδια,²¹⁸ ενώ ο Τσουκάτος έλαβε 1 εκατομμύριο μάρκα από την ίδια εταιρεία για να μεσολαβήσει έτσι ώστε να διαμοιραστούν σε

²¹³ Τερζής, «Ο φυγάς του...», ό.π.

²¹⁴ Φρίξος Δρακοντίδης, «Σκάνδαλο Siemens: Ο φυγόδικος Καραβέλας, οι έρευνες 12 χρόνων και οι υποψίες ότι είναι νεκρός», Πρώτο Θέμα, 30 Σεπτεμβρίου 2020, <https://www.protothema.gr/greece/article/1049741/skandalo-siemens-o-fugodikos-karavelas-oi-ereunes-12-hronon-kai-oi-upropsies-oti-einai-nekros/> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

²¹⁵ Χωρίς όνομα συντάκτη, «Siemens: Η ιστορία μας...», ό.π.

²¹⁶ Σοφία Σπίγγου, «Πρόδρομος Μαυρίδης: Εκτός φυλακής το πρώην διευθυντικό στέλεχος της Siemens Hellas», Έθνος, 27 Ιανουαρίου 2020, <https://www.ethnos.gr/greece/article/85080/prodromosmayridhsektosfylakhstophrohdieythntikostelechos-tis-siemens-hellas> (τ.π. 3 Ιουνίου 2022).

²¹⁷ Δέσποινα Κυρανούδη, «Η κληρονομιά των μαύρων ταμείων της Siemens», DW, 3 Δεκεμβρίου 2019, <https://www.dw.com/el/%CE%B7-%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%AC-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%BC%CE%B1%CF%8D%CF%81%CF%89%CE%BD-%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CF%84%CE%B7%CF%82-siemens/a-51507710> (τ.π. 3 Ιουνίου 2022).

²¹⁸ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 148.

υπηρεσιακά και πολιτικά στελέχη για την έγκριση της εν λόγω σύμβασης.²¹⁹ Ο πρώτος καταδικάστηκε με εξαγοράσιμη ποινή κάθειρξης 5 ετών, με αποτέλεσμα ούτε εκείνος να οδηγηθεί στη φυλακή.²²⁰ Ο δεύτερος εκμεταλλεύθηκε την ψήφιση του νέου ΠΚ και την μετατροπή του αδικήματος της δωροδοκίας από κακούργημα σε πλημμέλημα με αποτέλεσμα να μην καταδικαστεί λόγω παραγραφής.²²¹ Αμφότεροι, ισχυρίστηκαν ότι τα χρήματα προωθήθηκαν μέσω αυτών στα ταμεία του ΠΑΣΟΚ για την ενίσχυση του κόμματος και όχι για ίδια χρήση ή για να δωροδοκήσουν άλλους.²²²

Ύστερα από πολλές δικονομικές, πολιτικές και διαδικαστικές καθυστερήσεις, τον Απρίλιο του 2017, δηλαδή 11 χρόνια μετά την έναρξη της έρευνας στην Ελλάδα, παραπέμφθηκαν για δίκη 64 Γερμανοί και Έλληνες,²²³ από τους οποίους μόνο 22 άτομα κρίθηκαν ένοχοι σε πρώτο βαθμό, κατηγορούμενοι για το αδίκημα της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες κατ' επάγγελμα, ενώ οι υπόλοιποι είτε απεβίωσαν είτε απαλλάχθηκαν λόγω παραγραφής των αδικημάτων.²²⁴ Όμως, όπως διαπιστώνεται από τα προαναφερθέντα, αρκετοί από τους 22 ενόχους δεν θα βρίσκονται στη χώρα για να εκτίσουν την ποινή που τους επιβλήθηκε. Τέλος, παρά τις αδιάψευστα παράνομες τακτικές που εφαρμόστηκαν από τη Siemens, η δικαιοσύνη δεν μπόρεσε τελικά να επιλύσει την υπόθεση στο σύνολο της, ενώ από την πλευρά των ΜΜΕ η υπόθεση αυτή ποτέ δεν εξισώθηκε με έγκλημα αλλά παρέμεινε μέχρι και σήμερα ως «σκάνδαλο». Παρόλο που η υπόθεση αυτή αποτελεί το «μεγαλύτερο βιομηχανικο-οικονομικό σκάνδαλο της μεταπολεμικής Ευρώπης»²²⁵ και οι πρακτικές αυτής της εταιρείας ζημίωσαν αρκετά το ελληνικό Δημόσιο, εκείνο δεν άσκησε καμία αξίωση έτσι ώστε να αποζημιωθεί. Αντίθετα, η όποια υλική αποκατάσταση διευθετήθηκε σε πολιτικό, αστικό και διοικητικό επίπεδο, ενώ η κυβέρνηση

²¹⁹ Γασπαρινάτου, «Πολιτική διαφθορά...», ό.π., σ. 158.

²²⁰ Ιωάννα Μάνδρου, «Σε εξαγοράσιμη ποινή φυλάκισης 5 ετών καταδικάστηκε ο Τάσος Μαντέλης», Η Καθημερινή, 11 Μαΐου 2018, <https://www.kathimerini.gr/society/963671/se-exagorasimi-poini-fylakisis-5-eton-katadikastike-o-tasos-mantelis/> (τ.π. 3 Ιουνίου 2022).

²²¹ Χωρίς όνομα συντάκτη, «Υπόθεση Siemens: Καταδικάστηκαν 22 άτομα - Απαλλάχθηκε ο Τσουκάτος λόγω παραγραφής», *Naftemporiki*, 19 Νοεμβρίου 2019, <https://www.naftemporiki.gr/story/1534381/yprothesi-siemens-katadikastikan-22-atoma-apallaxthike-o-tsoukatos-logo-paragrafis> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

²²² Γασπαρινάτου, «Πολιτική διαφθορά...», ό.π., σ. 158 · Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 148.

²²³ Χωρίς όνομα συντάκτη, «Αρχίζει σήμερα η δίκη της Siemens -11 χρόνια μετά την έναρξη της έρευνας στην Ελλάδα», *iefimerida*, 24 Φεβρουαρίου 2017, <https://www.iefimerida.gr/news/321169/arhizei-simera-i-diki-tis-siemens-11-hronia-meta-tin-enarxi-tis-ereynas-stin-ellada> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

²²⁴ Χωρίς όνομα συντάκτη, «Υπόθεση Siemens: Ένοχοι 22 από τους 54 κατηγορούμενους - Η λίστα», *Έθνος*, 19 Νοεμβρίου 2019, <https://www.ethnos.gr/greece/article/72959/yprotheshsiemensenoxoi22apotoys54kathgoroymenoyshlista> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

²²⁵ Χουλιάρας, «Societas delinquere non potest...», ό.π., σ. 1128.

προχώρησε ακόμη και σε δηλώσεις για την αξιοπιστία της εταιρείας έτσι ώστε να μην αποκλειστεί από μελλοντικούς διαγωνισμούς δημοσίων συμβάσεων.²²⁶ Σήμερα, η εταιρεία αυτή συνεχίζει να αναλαμβάνει μεγάλα έργα στο τομέα της ενέργειας για το ελληνικό Δημόσιο.²²⁷ Γίνεται λοιπόν σαφές ότι ο δομικός και συστημικός χαρακτήρας των ΚΕΕ εγκλημάτων και η έντονη προσαρμοστικότητα που χαρακτηρίζει τις μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες είναι και οι κυριότεροι λόγοι ανεξέλεγκτης δράσης τους, ανεπηρέαστες από οποιαδήποτε μορφή τυπικού κοινωνικού ελέγχου.

4.2 Υπόθεση «Ζωνιανά»

Η υπόθεση των Ζωνιανών που θα αναλυθεί παρακάτω αποτελεί μία μόνο πτυχή της ανάπτυξης του ΟΕ στη χώρα, μέσα από την οποία θα διερευνηθούν οι παράγοντες που συνετέλεσαν στην ανάπτυξη του φαινομένου και τους λόγους που κατέστησαν την ποινική καταστολή αναποτελεσματική. Η συγκεκριμένη υπόθεση απασχόλησε έντονα την κοινή γνώμη το 2007, με αποτέλεσμα να γίνουν ευρέως γνωστά το «άβατο» και η ανομία που επικρατούσαν για πολλά χρόνια στην περιοχή. Ειδικότερα, τη χρονιά εκείνη, ένεκα συντονισμένης επιχείρησης της ΕΛΑΣ, ακροβολισμένα άτομα στην είσοδο του χωριού άνοιξαν πυρ κατά αστυνομικών, με αποτέλεσμα τον βαρύ τραυματισμό ενός εξ αυτών, ενώ ακόμη δύο τραυματίστηκαν ελαφρά. Η συγκεκριμένη αστυνομική επιχείρηση είχε στόχο τη σύλληψη ενός ατόμου που είχε διαφύγει από τις αστυνομικές αρχές τρεις μέρες νωρίτερα, καθώς είχε εντοπιστεί να εμπορεύεται ναρκωτικές ουσίες, ενώ ο ίδιος είχε βρει «άσυλο» στα Ζωνιανά. Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός ότι πριν πραγματοποιηθεί η εν λόγω επιχείρηση είχαν προηγηθεί συνεννοήσεις μεταξύ ανώτατων στελεχών της ΕΛΑΣ και τοπικών φορέων της κοινότητας, για την ομαλή έκβαση της.²²⁸ Το περιστατικό αυτό δεν ήταν μεμονωμένο, είχαν προηγηθεί και άλλες εγκληματικές ενέργειες από άτομα της ίδιας εγκληματικής οργάνωσης, όπως βομβιστικές επιθέσεις σε βάρος αστυνομικών και τοπικών

²²⁶ Γασπαρινάτου, «Πολιτική διαφθορά...», ό.π., σ. 160 · Βασιλαντωνοπούλου, «Ποιοι είναι οι «εγκληματίες» στην...», ό.π., σ. 994 · Χουλιάρας, «Societas delinquere non potest...», ό.π., σ. 1129.

²²⁷ Σταύρος Γριμάνης, «Siemens Hellas: Ανοδικές επιδόσεις λόγω ενεργειακών έργων», newmoney, 24 Μαΐου 2022, <https://www.newmoney.gr/roh/palmos-oikonomias/energeia/siemens-hellas-anodik-es-epidosis-logo-energiakon-ergon/> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

²²⁸ Βασίλειος Λαμπρόπουλος, «Εμπόλεμη ζώνη τα Ζωνιανά», Το Βήμα, 25 Νοεμβρίου 2008, <https://www.tovima.gr/2008/11/25/politics/empolemi-zwni-ta-zwniana/> (τ.π. 3 Ιουνίου 2022).

αξιωματούχων, απαγωγές αστυνομικών, κ.ά.²²⁹ Εν τέλει, από τους 41 κατηγορούμενους καταδικάστηκαν μόνο 12 άτομα για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση, δύο άτομα καταδικάστηκαν για απλή συνέργεια σε απόπειρα ανθρωποκτονίας,²³⁰ ενώ οι λοιποί εμπλεκόμενοι και οι αξιωματικοί της ΕΛΑΣ που ήταν υπεύθυνοι για την επιχείρηση κρίθηκαν αθώοι.²³¹ Το πρώτο συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί από αυτό το περιστατικό είναι ότι ένας σημαντικός λόγος ανάπτυξης του ΟΕ σε μία τόσο δυσπρόσιτη περιοχή της ορεινής Κρήτης είναι η γενικότερη προσήλωση των κατασταλτικών μηχανισμών στην καταπολέμηση του διασυνοριακού εγκλήματος και της εγκληματικότητας του δρόμου στις μεγαλουπόλεις, καθώς και η στοχοποίηση αδύναμων κοινωνικών ομάδων, όπως μετανάστες, νέοι και μικροεγκληματίες, με αποτέλεσμα ομάδες αγροτοκτηνοτρόφων εγκατεστημένων μακριά από τον αστυακό χώρο να δρουν στο απυρόβλητο.²³²

Η υπόθεση των Ζωνιανών δεν αποτελεί απλά μία εγκληματική οργάνωση που μέσω παράνομων δραστηριοτήτων επιδιώκει το οικονομικό όφελος, αλλά εκφράζει τη γενικότερη κουλτούρα της ανομίας και της ατιμωρησίας που είχε αναπτυχθεί στην περιοχή, ως αποτέλεσμα κοινωνικών και πολιτικών καταβολών. Η εμπλοκή των κατοίκων του ορεινού Μυλοποτάμου στην επαγγελματική παραγωγή κάνναβης δεν ήταν αυθόρμητη, αλλά αποτέλεσμα σταδιακών γεγονότων που καλλιέργησαν ένα ευνοϊκό κλίμα ανομίας και ατιμωρησίας στην ευρύτερη περιοχή. Ειδικότερα, τη δεκαετία του 1980, ισχυρές αγροτοκτηνοτροφικές οικογένειες, στην προσπάθεια τους να βρουν λύσεις στα ζητήματα δομικής φτώχειας και κοινωνικής αποστέρησης που τους απασχολούσαν, επεκτάθηκαν σε ημιορεινές και πεδινές περιοχές, μέσω καταπατήσεων γης, χωρίς να υποστούν καμία συνέπεια των πράξεων τους. Αργότερα, τη δεκαετία του 1990, διέπρατταν απάτες κατά της ΕΕ για τη λήψη υπέρογκων επιδοτήσεων, δηλώνοντας πλασματικούς αριθμούς αιγοπροβάτων και ελαιόδεντρων.²³³ Η ανοχή της πολιτείας συνέτεινε στην αποφυγή

²²⁹ Νίκος Τσέφλιος «2007: Η “μάχη” των Ζωνιανών και το τραγικό τέλος του ειδικού φρουρού», Βλοκο, 5 Νοεμβρίου 2019, <https://www.bloko.gr/2019/11/2007.html> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

²³⁰ Χωρίς όνομα συντάκτη, «Ολοκληρώθηκε η δίκη των Ζωνιανών», Πρώτο Θέμα, 30 Απριλίου 2010, <https://www.protothema.gr/greece/article/67260/oloklhrwthke-h-dikh-ton-zonianon/> (τ.π. 4 Ιουνίου 2022).

²³¹ Χωρίς όνομα συντάκτη, «Αθώοι οι πρώην αξιωματικοί της ΕΛ.ΑΣ για την επιχείρηση στα Ζωνιανά το 2007», Η Καθημερινή, 26 Φεβρουαρίου 2013, <https://www.kathimerini.gr/society/29178/athooi-oi-proin-axiomatikoi-tis-el-as-gia-tin-epicheirisi-sta-zoniana-to-2007/> (τ.π. 4 Ιουνίου 2022).

²³² Σοφία Βιδάλη, «Οι «Βασιλείς των ορέων» του 21ου αιώνα», Το Βήμα, 25 Νοεμβρίου 2008, <https://www.tovima.gr/2008/11/25/opinions/oi-basileis-twn-orewn-toy-21oy-aiwna/> (τ.π. 5 Ιουνίου 2022).

²³³ Σοφία Βιδάλη, «Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όρια της: ναρκωτικά και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα», στο Χαλκιά, Α. (επιμ.), Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπιση της και η επιστήμη της Εγκληματολογίας, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Ιάκωβο Φαρσεδάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σ. 1754.

κυρώσεων για τους δράστες, δημιουργώντας έτσι ευνοϊκές συνθήκες ανάπτυξης συστηματικής παρανομίας. Με άλλα λόγια, τα κοινωνικά και τα πολιτικά δίκτυα στήριζαν τις παραπάνω δραστηριότητες ή αδιαφορούσαν, στα πλαίσια ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων, που όμως μετεξελίχθηκαν σε εγκληματικές συμπεριφορές.²³⁴ Ως εκ τούτου, οι καταστάσεις ατιμωρησίας που απολάμβαναν τα άτομα αυτά και η εντατικοποίηση των ελέγχων από την ΕΕ, μειώνοντας τις επιδοτήσεις, ήταν και οι λόγοι μεταπήδησης τους από τις απάτες στην καλλιέργεια και διακίνηση ναρκωτικών, καθώς και σε άλλους τομείς εγκληματικότητας, όπως ληστείες, εμπορία όπλων, προστασίες, κ.ά. Το τελευταίο στάδιο ανάπτυξης του εγχώριου αυτού ΟΕ ήταν η επέκτασή του, μέσω της δημιουργίας δικτύων συνεργασίας με άλλες εγκληματικές οργανώσεις στο εξωτερικό, προμηθεύοντας κάνναβη σε αντάλλαγμα με χρήμα ή με είδος (κοκαΐνη, κ.ά.).²³⁵

Η ανάπτυξη της οργανωμένης εγκληματικότητας στα Ζωνιανά υπακούει εν μέρει στις αρχές της διαφορικής συναναστροφής, καθώς οι παλαιότερες γενιές παραβατών, ξεκινώντας ως άτομα των χαμηλών κοινωνικών τάξεων, ανέπτυξαν εγκληματικές συμπεριφορές μέσα σε συνθήκες κοινωνικής αποστέρησης και των δικτύων που τις στήριζαν, ενώ οι νεότερες γενιές υιοθέτησαν τις άνω συμπεριφορές και εξέλιξαν τον τρόπο δράσης τους, με αποτέλεσμα την ανέλιξη τους στην κοινωνικοοικονομική πυραμίδα. Με άλλα λόγια, σήμερα, έχει αναπτυχθεί μία νέα γενιά εγκληματιών, ως αποτέλεσμα των αρχών της διαφορικής συναναστροφής, η οποία διαθέτει έντονα το στοιχείο της καινοτομικότητας.²³⁶ Ειδικότερα, η προσαρμογή της νέας γενιάς αγροτοκτηνοτρόφων στην παγκόσμια αγορά ναρκωτικών τους οδήγησε στον έντονο πλουτισμό, κατατάσσοντας τους στους πλέον ισχυρούς της Κρήτης, ο οποίος σε συνδυασμό με τις πελατειακές σχέσεις που διατηρούν με τους τοπικούς πολιτευτές και τους μηχανισμούς καταστολής ενισχύουν ακόμη περισσότερο το «πέπλο» ατιμωρησίας που τους περιβάλλει.²³⁷ Με άλλα λόγια, η διαφθορά αποτέλεσε λειτουργικό στοιχείο ανάπτυξης του ΟΕ, μετατρέποντας την περιοχή σε «άβατο» και εξασφαλίζοντας την απρόσκοπτη ενασχόληση των κατοίκων της περιοχής με εγκληματικές δραστηριότητες.

Συνεπώς, η διαπλοκή με το κομματικό σύστημα και τους μηχανισμούς τυπικού κοινωνικού ελέγχου συνετέλεσε αφενός μεν στην αύξηση της οικονομικής ευρωστίας των

²³⁴ Βιδάλη, «Η κοινωνική αντίδραση...»,ό.π., σ. 1756-1757.

²³⁵ Βιδάλη, «Η κοινωνική αντίδραση...»,ό.π., σ. 1755.

²³⁶ Βασιλαντωνοπούλου, *Λευκά κολλάρα και...*, ό.π., σ. 64-65 · Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 250, 255.

²³⁷ Βιδάλη, «Η κοινωνική αντίδραση...»,ό.π., σ. 1758-1759.

εμπλεκομένων, αφετέρου δε, στην απόκτηση κύρους, στη συγκέντρωση εξουσίας και στον πολιτικό έλεγχο της ευρύτερης περιοχής.²³⁸ Εν κατακλείδι, η υπόθεση των Ζωνιανών δεν αφορά απλά μία εγκληματική οργάνωση με ιεραρχική δομή που στοχεύει στη διάπραξη εγκλημάτων, αλλά μία κοινωνικοοικονομική οργάνωση, στο πλαίσιο της οποίας συμμετέχουν μεγάλο μέρος της τοπικής κοινωνίας, των κρατικών και των πολιτικών φορέων, καθιστώντας έτσι, δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας.²³⁹

²³⁸ Βιδάλη, «Η κοινωνική αντίδραση...», ό.π., σ. 1764.

²³⁹ Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 258.

5. Συμπεράσματα

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, γίνεται αντιληπτό ότι η εγκληματική επιλεκτικότητα αποτυπώνει την άνιση μεταχείριση, νομική ή μη, συγκεκριμένων κοινωνικών τύπων, την επιλεκτική στάση που διατηρούν οι αρχές επιβολής του νόμου, το ρόλο της διακριτικής ευχέρειας των δικαστικών αρχών και τη διαφορετική τιμωρία που βιώνουν συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού, λόγω κοινωνικής τάξης, φυλής, εθνικότητας, θρησκείας, φύλου και ηλικίας.²⁴⁰ Επιπρόσθετα, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η επιλεκτική λειτουργία του κράτους, του νομοθετικού συστήματος και των ποινικοκατασταλτικών μηχανισμών όσον αφορά την αντιμετώπιση των εγκλημάτων των ισχυρών, καθώς: α) οι παρεκκλίνουσες συμπεριφορές των ανώτερων τάξεων δεν ορίζονται επισήμως ως εγκλήματα, β) στη σπάνια περίπτωση τυποποίησης μίας τέτοιας συμπεριφοράς ως εγκληματικής, δε δίδεται η απαραίτητη προσοχή από τους ποινικοκατασταλτικούς μηχανισμούς για τη δίωξη τους, γ) στη σπανιότερη περίπτωση που διωχθούν τα εγκλήματα αυτά από τις αρμόδιες αρχές, οι ισχυροί δράστες χρησιμοποιούν την εξουσία τους επηρεάζοντας το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης αποφεύγοντας την καταδίκη, δ) στη σπανιότατη περίπτωση που καταδικαστούν τείνουν να λαμβάνουν συγκριτικά ελαφρύτερες ποινές σε σχέση με τους κοινούς εγκληματίες, ε) ο ποινικός νόμος έχει σχεδιαστεί επί το πλείστον για φυσικά και όχι νομικά πρόσωπα, με αποτέλεσμα να είναι δύσκολο να εφαρμοστεί σε εταιρικά και οργανωσιακά εγκλήματα, στ) οι κυβερνήσεις και η οικονομική ελίτ αναπτύσσουν εγκληματικές συμπεριφορές εκπληρώνοντας κοινούς στόχους.²⁴¹

Επίσης, παρατηρήθηκε το εξής παράδοξο, ότι παρόλο που η κοινωνικοοικονομική ελίτ συμβάλλει στη διαμόρφωση ή διαμορφώνει η ίδια τους νόμους, είναι και εκείνη που τους παραβιάζει.²⁴² Άρα, ο νόμος από μόνος του δεν μπορεί να διασφαλίσει τη συμμόρφωση των ισχυρών επιχειρηματιών και εταιριών, καθώς οι ίδιοι ασκούν πολιτικό έλεγχο και επιρροή στις διάφορες ρυθμιστικές υπηρεσίες και στα δικαστήρια, το οποίο μπορεί να επιλυθεί μόνο ύστερα από ριζικές αλλαγές στην κουλτούρα και τη δομή των κοινωνιών σε παγκόσμια κλίμακα.²⁴³ Όπως γίνεται κατανοητό, η δυσλειτουργίες των επίσημων φορέων κοινωνικού

²⁴⁰ Weis Vegh, *Marxism and Criminology...*, ό.π., σ. 282.

²⁴¹ Βασιλαντωνοπούλου, «Ποιοι είναι οι «εγκληματίες» στην...», ό.π., σ. 987.

²⁴² Σοφία Βιδάλη, «Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 307-308.

²⁴³ Kramer, Michalowski, Kauzlarich, “The origins...”, ό.π., σ. 265.

ελέγχου οδηγούν στην ανάπτυξη εστιών διαφθοράς, γεγονός που εκμεταλλεύονται οι λίγοι για την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων τους.²⁴⁴ Άρα, η απουσία ουσιαστικής πολιτικής απάντησης, όσον αφορά την αντιμετώπιση των εγκλημάτων των ισχυρών δεν είναι τυχαία, αλλά αποτέλεσμα της κοινής ιδεολογίας που μοιράζονται οι κυβερνήσεις με τις οικονομικές ελίτ, οδηγώντας τελικά στη «νομιμοποίηση» των εγκλημάτων αυτών.²⁴⁵ Άρα, για να αποφευχθούν τα φαινόμενα πολιτικής διαφθοράς απαιτείται κρατική παρέμβαση, είτε παρέχοντας οτιδήποτε κρίνεται απαραίτητο για την επιβίωση των κομμάτων και την διασφάλιση του υγιούς κομματικού ανταγωνισμού, είτε ρυθμίζοντας τους όρους χρηματοδότησης τους από ιδιωτικούς φορείς, επιτυγχάνοντας διαφάνεια και λογοδοσία των πόρων αυτών.²⁴⁶

Το βασικό συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί από όσα προαναφέρθηκαν είναι το γεγονός ότι ο νόμος τελικά αντανακλά τα συμφέροντα της εκάστοτε κυρίαρχης τάξης. Επίσης, ο νόμος δεν αποτελεί ουδέτερο μέσο επίλυσης των κοινωνικών προβλημάτων αλλά λειτουργεί ως «όπλο» της ελίτ, καθώς ποινικοποιούνται οι συμπεριφορές των αδύναμων κοινωνικών ομάδων, με αποτέλεσμα ισχυροί και ανίσχυροι δράστες να μην υπόκεινται στην ίδια τιμωρία σε περίπτωση παραβίασης του νόμου. Άρα, το έγκλημα αποτελεί ένα καθαρά πολιτικό φαινόμενο και ταυτόχρονα ο εγκληματίας δεν είναι κάτι άλλο παρά η «αποδιδόμενη κοινωνική ιδιότητα» από τους ισχυρούς σε βάρος των αδυνάτων.²⁴⁷ Για το λόγο αυτό κρίνεται αναγκαίος ο εκσυγχρονισμός του ποινικού δικαίου, έτσι ώστε τα εγκλήματα των ισχυρών να μη βρίσκουν έρεισμα για παρέκκλιση, η οποία επιτυγχάνεται λόγω της αναποτελεσματικότητας του κλασσικού ποινικού δικαίου που στην πράξη νομιμοποιεί τα εγκλήματα αυτά. Ειδικότερα, ο εκσυγχρονισμός αυτός πρέπει να περιλαμβάνει την εγκληματοποίηση των κοινωνικά βλαβερών πράξεων και συμπεριφορών των ισχυρών δραστών, την αναθεώρηση των βασικών εννοιών του ποινικού δικαίου, έτσι ώστε να δύναται να θεμελιωθεί η ποινική ευθύνη ενός ατόμου που δραστηριοποιείται στα πλαίσια οργανωσιακής δράσης και την προσθήκη της παρέκκλισης των νομικών προσώπων, έτσι ώστε να συμπεριλαμβάνονται ως ποινικά δρώντα υποκείμενα.²⁴⁸

²⁴⁴ Κοσμάτος & Λαμπάκης, ό.π., σ. 200.

²⁴⁵ Γεωργούλας, ό.π., σ. 45.

²⁴⁶ Γασπαρινάτου, ό.π., σ. 164-165.

²⁴⁷ Χουλιάρας, «Η λειτουργία του ποινικού δικαίου...», ό.π., σ. 869-870 · Δασκαλάκης, *Η εγκληματολογία της...*, ό.π., σ. 75 .

²⁴⁸ Χουλιάρας, «Societas delinquere non potest...», ό.π., σ. 1161-1163.

Επίλογος

Σε έναν ιδανικό κόσμο ο ποινικός νόμος θα εξέφραζε τη συλλογική συνείδηση, λύνοντας τα κοινωνικά προβλήματα και προστατεύοντας το κοινωνικό σύνολο από οιαδήποτε προσβολή σε βάρος του.²⁴⁹ Επίσης, θα εφαρμοζόταν απρόσκοπτα η συνταγματική αρχή της ίσης μεταχείρισης των πολιτών από τη δικαιοσύνη, έτσι ώστε οι ποινικές κυρώσεις να εφαρμόζονταν με την ίδια ένταση στον παραβάτη ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική κατάσταση στην οποία τελεί.²⁵⁰ Στην πραγματικότητα όμως, όπως αναφέρει ο Hulsman, το ποινικό σύστημα όχι μόνο δεν λύνει τα παραπάνω προβλήματα αλλά αποτελεί και το ίδιο κοινωνικό πρόβλημα το οποίο ενισχύει τις κοινωνικές ανισότητες.²⁵¹ Η νομοθεσία δεν είναι δίκαιη, διότι προάγει τον κοινωνικό και ποινικό στιγματισμό των κατώτερων στρωμάτων, ενώ ταυτόχρονα προστατεύει και καλύπτει την εγκληματικότητα των ισχυρών, με αποτέλεσμα να αμφισβητείται ο ρόλος του κράτους.²⁵² Άρα, η λειτουργία της Δημοκρατίας απειλείται από τα φαινόμενα διαφθοράς και τις πελατειακές σχέσεις μεταξύ κράτους και ισχυρών δραστών.²⁵³

Για την αντιμετώπιση των εγκλημάτων των ισχυρών κρίνεται απαραίτητο να εφαρμοστεί μία πολυδιάστατη αντεγκληματική πολιτική, η οποία μέσω του ποινικού δικαίου να προστατεύει επαρκώς τα ανθρώπινα δικαιώματα, έτσι ώστε να αποφευχθούν τα φαινόμενα θεσμικής και δομικής αδικίας που βιώνουν τα κοινωνικά αδύναμα στρώματα.²⁵⁴ Με άλλα λόγια, απαιτείται οι αθέμιτες συμπεριφορές ή πρακτικές των ισχυρών, που δεν έχουν ενταχθεί ακόμη στο βεληνεκές του ποινικού δικαίου και αποτελούν σοβαρή απειλή για την κοινωνική ευημερία, αφενός να οριστούν ως εγκλήματα και αφετέρου να συνεπάγονται τις απαιτούμενες ποινικές κυρώσεις, επιφέροντας με αυτόν τον τρόπο στους ισχυρούς δρώντες ανάλογη ένταση με την έκταση της βλάβης που προκαλούν στο κοινωνικό σύνολο.²⁵⁵

Απαραίτητη προϋπόθεση για την αντιμετώπιση των εγκλημάτων των ισχυρών είναι η αντιμετώπιση της σκιώδους τραπεζικής και της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, το οποίο μπορεί να επιτευχθεί με τη διαφάνεια των συναλλαγών των

²⁴⁹ Δασκαλάκης, *Η εγκληματολογία της...*, ό.π., σ. 47-48.

²⁵⁰ Καρύδης, ό.π., σ. 196.

²⁵¹ Δασκαλάκης, *Η εγκληματολογία της...*, ό.π., σ. 52.

²⁵² Βιδάλη, *Πέρα από τα όρια...*, ό.π., σ. 36.

²⁵³ Donatella Della Porta, Alberto Vanucci, *The hidden Order of Corruption*, Ashgate, United Kingdom, 2012, σ. 16.

²⁵⁴ Χουλιάρης, «Εγκληματικότητα των ισχυρών...», ό.π., σ. 71.

²⁵⁵ Χουλιάρης, «Εγκληματικότητα των ισχυρών...», ό.π., σ. 73.

χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, τη δημιουργία ισχυρού νομοθετικού πλαισίου για την αποθάρρυνση των επίδοξων παραβατών και τη συνεργασία των κρατών χωρίς να επικαλούνται την άρνηση βοήθειας λόγω τραπεζικού απορρήτου.²⁵⁶

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα εγκλήματα των ισχυρών απαιτείται η συνεχής εκπαίδευση και επιμόρφωση των θεσμών που είναι επιφορτισμένοι με τη δίωξη της οικονομικής και οργανωμένης εγκληματικότητας.²⁵⁷ Επιπρόσθετα, για τον περιορισμό της άνισης μεταχείρισης των κατηγορουμένων, ανάλογα με την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση, κρίνεται απαραίτητη η οριοθέτηση της διακριτικής ευχέρειας των δικαστικών λειτουργιών, η οποία θα διέπεται από συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές και νομοθετικές ρυθμίσεις, προωθώντας έτσι ένα πιο ισχυρό πλαίσιο επιμέτρησης των ποινών, ενώ ένα μέρος των χρημάτων από τις καταβαλλόμενες χρηματικές ποινές θα μπορούσε να αποδίδεται στα θύματα των ισχυρών κατηγορουμένων.²⁵⁸

Επίσης, από την πλευρά των ΜΜΕ, κρίνεται απαραίτητη η ευρεία δημοσιοποίηση τέτοιων εγκλημάτων, έτσι ώστε επέλθει αφενός μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση της κοινωνίας και αφετέρου να εφαρμοστούν αυστηρότερες προληπτικές και κατασταλτικές πολιτικές.²⁵⁹ Τέλος, πρέπει οι εγκληματολόγοι, από την πλευρά τους, να προσεγγίσουν εντονότερα την εγκληματικότητα των ισχυρών, ως ισάξιο αντικείμενο έρευνας με την εγκληματικότητα του δρόμου, η οποία από την αρχή της δημιουργίας της επιστήμης της Εγκληματολογίας μέχρι και σήμερα σχεδόν μονοπωλεί το εγκληματολογικό ενδιαφέρον.²⁶⁰ Για να το πετύχουν όμως αυτό πρέπει να «οπλιστούν» με επιπλέον προνοητικότητα και θάρρος, έτσι ώστε να ξεπεράσουν τα εμπόδια που ενδέχεται να δημιουργηθούν από την οικονομική και πολιτική ελίτ.²⁶¹

²⁵⁶ Savona & De Feo, ό.π., σ. 33,38.

²⁵⁷ Πιτσελά, ό.π., σ. 76.

²⁵⁸ Κουράκης, «Η Κοινωνική Δικαιοσύνη...», ό.π., σ. 583.

²⁵⁹ Γεωργούλας, ό.π., σ. 46.

²⁶⁰ Χουλιάρας, «Εγκληματικότητα των ισχυρών...», ό.π., σ. 73.

²⁶¹ Αλοσκόφης, «Η κοινωνική έρευνα της...», ό.π., σ. 107.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Ακρίβου, Σ., «Διαφθορά, Κακοδιοίκηση και Παράβαση της Νομιμότητας», *Crime Diary*, Τεύχος 13, Ιούλιος 2020, <https://www.crimetimes.gr/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%AC-%CE%BA%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%84/>
- Αλοσκόφης, Ο., «Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 87-109.
- Αλοσκόφης, Ο., «Ποινική επιλεκτικότητα: μία μακρο-ιστορική θεώρηση από τη Valeria Vegh Weis», *Crime Diary*, Τεύχος 15, Μάρτιος 2021, <https://www.crimetimes.gr/%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%BC%CE%AF%CE%B1-%CE%BC%CE%B1%CE%BA%CF%81%CE%BF-%CE%B9%CF%83%CF%84/>
- Αντωνόπουλος, Γ., & Hall, S., «Νόμιμες επιχειρήσεις και «οργανωμένο έγκλημα» στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 239-253.
- Βαβούρας, Ι. & Μανωλάς, Γ., *Η Παραοικονομία στην Ελλάδα και τον κόσμο-προσέγγιση των βασικών πτυχών του προβλήματος*, Παπαζήση, Αθήνα, 2004.
- Βασιλαντωνοπούλου, Β., *Λευκά κολάρια και οικονομικό έγκλημα, Δίκαιο και Οικονομία*, Σάκκουλας, Αθήνα, 2014.
- Βασιλαντωνοπούλου, Β., «Ιχνηλατώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα: εγκλήματα του λευκού κολάρου και ηθικοί πανικοί», στο Καρύδης Β., Χουλιάρης Α. (επιμ.), *Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα: Σύγχρονες Προσεγγίσεις*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2015.
- Βασιλαντωνοπούλου, Β., «Ποιοι είναι οι «εγκληματίες» στην εποχή μας - Η διαχρονική απάντηση», στο Γασπαρινάτου Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σ. 977-1009.

- Βιδάλη, Σ., «Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όρια της: ναρκωτικά και οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα», στο Χαλκιά, Α. (επιμ.), *Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπιση της και η επιστήμη της Εγκληματολογίας, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Ιάκωβο Φαρσεδάκη*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σ. 1751-1784.
- Βιδάλη, Σ. & Κουλούρης, Ν., *Αποκλίνουσα συμπεριφορά & Ποινικό φαινόμενο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2012.
- Βιδάλη, Σ., *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013.
- Βιδάλη, Σ., «Εγκλήματα του Κράτους: Πολιτικές παραποίησης της πραγματικότητας και απάνθρωπη κρατική βία», στο Καρύδης, Β. & Χουλιάρης, Θ. (επιμ.), *Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα – Σύγχρονες προσεγγίσεις*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 209-231.
- Βιδάλη, Σ., *Πέρα από τα όρια. Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017.
- Βιδάλη, Σ. & Κουλούρης, Ν., «Το ποινικοκατασταλτικό σύστημα: βασικές λειτουργίες και διάθρωση», 2018.
- Βιδάλη, Σ., «Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 307-331.
- Γασπαρινάτου, Μ., «Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 157-183.
- Γεωργούλας, Σ., «Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 41-61.
- Δασκαλάκης, Η., *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1985.
- Δασκαλάκης Η. «Η εξέλιξη της εγκληματολογικής σκέψης», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Τεύχος 68, 1988, σ. 48–55, <https://doi.org/10.12681/grsr.843>
- Καρύδης, Β., *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα. Ηθικοί πανικοί, ποινική δικαιοσύνη*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2010.
- Καρκατσούλης, Π., «Διαφθορά και διακυβέρνηση», *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, Τεύχος 15, Σάκκουλας, Αθήνα, 2005, σ. 45-72, <https://ejournals.e-publishing.ekt.gr/index.php/sas/issue/view/58>
- Κασάπογλου, Ά., «Οικονομική κρίση και κρατούμενοι για οικονομικά εγκλήματα και εγκλήματα του λευκού κολάρου: Οι επιδράσεις του εγκλεισμού στην κοινωνική τους

ταυτότητα», σε Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε εποχή Κρίσης- Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σ. 2551-2586.

Κασάπογλου, Ά., «Κοινωνική ιεραρχία και φυλακή: η περίπτωση των κρατουμένων του λευκού κολάρου», σε Αρτινοπούλου, Β., Βιδάλη, Σ., Γεωργούλας, Σ., Θεμελή, Ό., Κουλούρης, Ν. Κ., Παπανικολάου, Γ. (επιμ.) (2018). *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος. 50 χρόνια Howard Becker "Whose Side Are We On?"*. Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, ΕΕΜΕΚΕ, Αθήνα, 2018, σ. 687-706.

Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ., «Εστίες διαφθοράς στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 185-209.

Κουλούρης, Ν., «Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 15-39.

Κουράκης, Ν., «Η Κοινωνική Δικαιοσύνη ως νέος στόχος της Αντεγκληματικής Πολιτικής», *Ποινικά Χρονικά*, Τόμος ΞΗ', τεύχος 8ο, 2018, σ. 577-586.

Κουρούση, Κ., «Τα ΜΜΕ ως φορέας κοινωνικού ελέγχου στην εποχή της κρίσης», σε Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε εποχή Κρίσης- Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σ. 297-301.

Κουρούτζας, Χ., «Το έγκλημα αποδίδει; Κρατικά-εταιρικά εγκλήματα στην Ελλάδα», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 111-137.

Μιχαλοπούλου, Ε., «Το οικονομικό έγκλημα, σύγχρονες τάσεις εξάπλωσής του και όψεις της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 333-359.

Μπόση, Μ. & Βασιλειάδης, Η., «Οργανωμένο έγκλημα και αδύναμες κρατικές δομές σε περίοδο κρίσης: Μια αμφίδρομη σχέση», στο Γασπαρινάτου Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σ. 1166-1193.

Παναγιωτόπουλος Ν., «Κοινωνικές ανισότητες και ποινικές ταξινομήσεις», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Τεύχος 77, 1990, σ. 210-230, <https://doi.org/10.12681/grsr.919>

Παπακωνσταντής, Γ., *Στοιχεία εγκληματολογίας & αντεγκληματικής πολιτικής*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2006.

Παπαχαραλάμπους, Χ., «Η εγκληματικότητα των ισχυρών και ο λόγος του ποινικού δικαίου», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των*

ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 139-153.

Πιτσελά, Α., *Η εγκληματολογική προσέγγιση του οικονομικού εγκλήματος*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2010.

Ρακιντζής, Λ., «Διαφθορά και κακοδιοίκηση», στο Κουράκης, Ν., Σαμαρά-Κρίσπη, Α., Λιάγκουρα Σ. (επιμ.), *Δημόσια Διοίκηση και Διαφθορά, Το πρόβλημα και οι τρόποι επίλυσής του*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2015, σ. 55-70.

Σταμούλη, Ε., «Οργανωμένο έγκλημα και οικονομική κρίση: τάσεις και μεταβολές», στο Γασπαρινάτου Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σ. 1194-1230.

Σταμούλη, Ε., «Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 213-237.

Χουλιάρης, Α., «Η λειτουργία του ποινικού δικαίου υπό την έποψη της συγκρουσιακής θεωρίας για το έγκλημα («conflict criminology»)), στο Στράγγας Ι., Χάνος Α., Παπαχαλαράμπους Χ., Τσούκα Χ. (επιμ.), *Αγαθό, Συμφέρον και Δίκαιο*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 849-892.

Χουλιάρης, Α., «Societas delinquere non potest; Σκέψεις με αφορμή το «σκάνδαλο Siemens», στο Γασπαρινάτου Μ. (επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2016, σ. 1124-1165.

Χουλιάρης, Α., «Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2019, σ. 63-85.

Χουλιάρης, Α., «Το φαινόμενο της «ατιμωρησίας»: εννοιολόγηση, αίτια και σύγχρονες εκδηλώσεις του στην Ελλάδα», *The Art of Crime*, Τεύχος 11, Νοέμβριος 2021, <https://theartofcrime.gr/%CF%84%CE%BF-%CF%86%CE%B1%CE%B9%CE%BD%CF%8C%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BC%CF%89%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B5%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9/>

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Chambliss, W., “Toward a political economy of crime”, *Theory and Society* 2, 1975, σ. 149-170, <https://philpapers.org/archive/CHATAP-6.pdf>
- Chambliss, W., *On the Take: From petty crooks to presidents*, Indiana University Press, Bloomington, 1988.
- Chambliss, W., “On the symbiosis between criminal law and criminal behavior”, *Criminology*, 42(2), 2004, σ. 241-252.
- Cressey, D., *Theft of the Nation: The Structure and the Operations of Organized Crime in America*, Routledge, New Brunswick, 1969.
- Della Porta, D., & Vanucci, A., *The hidden Order of Corruption*, Ashgate, United Kingdom, 2012.
- Freidrichs, D., “White-Collar Crime in Postmodern, Globalized World”, in H. Pontell & G. Geiss (eds.), *International Handbook of White Collar and Corporate Crime*, Springer, Boston, 2007, σ. 163-184.
- Freidrichs, D., *Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*, Wadsworth, Belmont, 2010.
- Green, P., & Ward, T., “Corruption as state crime”, in P. Green & T. Ward, (eds.), *State crime. Governments, Violence and Corruption*, Pluto Press, Virginia, 2004, σ. 11-27.
- Green, P., & Ward, T., “Organised Crime and the ‘Deep State’”, in P. Green & T. Ward, (eds.), *State crime. Governments, Violence and Corruption*, Pluto Press, Virginia, 2004, σ. 86-104.
- Hirschfeld, K., *Gangster States, Organized Crime, Kleptocracy and Political collapse*, Palgrave Macmillan, New York, 2015.
- Kramer, R. C., Michalowski, R. J. & Kauzlarich, D., “The Origins and Development of the Concept and Theory of State-Corporate Crime”, *Crime and Delinquency*, 48/2, 2000, σ. 263-282, <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.515.7792&rep=rep1&type=pdf>
- Leon, K., S., *Corrupt Capital Alcohol, Nightlife, and Crimes of the Powerful*, London-New York, 2021.
- Mackenzie, S. & Green, P., “Performative Regulation: a Case Study in How Powerful People Avoid Criminal Labels”, *British Journal of Criminology*, 48 (2), 2008, σ. 138-153, <https://traffickingculture.org/publications/mackenzie-s-and-green-p-2008-performative-regulation-a-case-study-in-how-powerful-people-avoid-criminal-labels-british-journal-of-criminology-48-2-138-53/>

- Michalowski, R. J., Kramer, R. C., “State-Corporate Crime and Criminological Inquiry”, στο Pontel, H. N., Geis, G., *International Handbook of White – collar and Corporate Crime*, Springer, 2007, σ. 200-219.
- Paoli, L., & Vander Beken, T., «Organized Crime. A Contested Concept», στο L. Paoli (επιμ.), *The Oxford Handbook of Organized Crime*, Oxford University Press, New York, 2014, σ. 13-31.
- Rothe, D. & Kauzlarich, D., *Crimes of the Powerful an Introduction*, Routledge, London-New York, 2016.
- Rothe, D. & Kauzlarich, D., *Crimes of the Powerful: White-Collar Crime and Beyond*, Routledge, London-New York, 2022.
- Ruggiero, V. & Gounev, Ph., “Corruption and the disappearance of the victim”, in Ph. Gounev & V. Ruggiero (eds.), *Corruption and organised Crime in Europe. Illegal Partnership*, Routledge, London-New York, 2012, σ. 15-31.
- Ruggiero, V., *Dirty Money. On Financial Delinquency*, Oxford University Press, Oxford, 2017.
- Savona, E. & De Feo, M., «International Money Laundering Trends and Prevention/Control Policies», in E. Savona (eds.), *Responding to Money Laundering/International Perspectives*, Harwood Academic Publishers, Amsterdam Netherlands, 2005.
- Sutherland, E., “White collar criminality”, *American Sociological Review*, 5(1), Indiana University, 1940, σ. 1-12.
- Sutherland, E. H., “White Collar Crime – The Uncut Version”, Yale University Press, New Haven & London, 1983.
- Stadler, W., Benson, M. & Cullen, F., “Revisiting the Special Sensitivity Hypothesis: The Prison Experience of White-Collar Inmates”, *Justice Quarterly*, 30(6), 2012, σ. 1-25, https://www.researchgate.net/publication/254321530_Revisiting_the_Special_Sensitivity_Hypothesis_The_Prison_Experience_of_White-Collar_Inmates
- Weis Vegh, V., *Marxism and Criminology: A History of Criminal Selectivity: A History of Criminal Selectivity*, Brill, Boston, 2017.
- Wright, A., *Organised Crime: Concepts, Cases, Controls*, Routledge, London-New York, 2013.
- Young, J., «Ηθικός Πανικός: Οι Καταβολές του στην Αντίσταση, τη Μνησικακία και η Ερμηνεία της Φαντασίας σε Πραγματικότητα», στο Καρύδης Β. & Χουλιάρης Α. (επιμ.), *ΗΘΙΚΟΙ ΠΑΝΙΚΟΙ, ΕΞΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 21-39.

Διεθνείς Οργανισμοί

Financial Stability Board (FSB), « Shadow Banking: Scoping the Issues, A Background Note of the Financial Stability Board», 12 Απριλίου 2011. Ανακτήθηκε από: https://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_110412a.pdf

Νομοθεσία Νομολογία

Το Σύνταγμα της Ελλάδας, άρθρο 90, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 187/Α/28-11-2019), <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-92/> (τ.π. 7 Ιουνίου 2022).

Τύπος

Βιδάλη, Σ., «Οι «Βασιλείς των ορέων» του 21ου αιώνα», Το Βήμα, 25 Νοεμβρίου 2008, <https://www.tovima.gr/2008/11/25/opinions/oi-basileis-twn-orewn-toy-21oy-aiwna/> (τ.π. 5 Ιουνίου 2022).

Γριμάνης, Σ., «Siemens Hellas: Ανοδικές επιδόσεις λόγω ενεργειακών έργων», newmoney, 24 Μαΐου 2022, <https://www.newmoney.gr/roh/palmos-oikonomias/energeia/siemens-hellas-anodik-es-epidosis-logo-energiakon-ergon/> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

Δρακοντίδης, Φ., «Σκάνδαλο Siemens: Ο φυγόδικος Καραβέλας, οι έρευνες 12 χρόνων και οι υποψίες ότι είναι νεκρός», Πρώτο Θέμα, 30 Σεπτεμβρίου 2020, <https://www.protothema.gr/greece/article/1049741/skandalo-siemens-o-fugodikos-karavelas-oi-ereunes-12-hronon-kai-oi-upopsies-oti-einai-nekros/> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

Κυρανούδη, Δ., «Η κληρονομιά των μαύρων ταμείων της Siemens», DW, 3 Δεκεμβρίου 2019, <https://www.dw.com/el/%CE%B7-%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%AC-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%BC%CE%B1%CF%8D%CF%81%CF%89%CE%BD-%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD-%CF%84%CE%B7%CF%82-siemens/a-51507710> (τ.π. 3 Ιουνίου 2022).

Λαμπρόπουλος, Β., «Εμπόλεμη ζώνη τα Ζωνιανά», Το Βήμα, 25 Νοεμβρίου 2008, <https://www.tovima.gr/2008/11/25/politics/empolemi-zwni-ta-zwniana/> (τ.π. 3 Ιουνίου 2022).

- Μάνδρου, Ι., «Σε εξαγοράσιμη ποινή φυλάκισης 5 ετών καταδικάστηκε ο Τάσος Μαντέλης», Η Καθημερινή, 11 Μαΐου 2018, <https://www.kathimerini.gr/society/963671/se-exagorasimi-poini-fylakisis-5-eton-katadikastike-o-tasos-mantelis/> (τ.π. 3 Ιουνίου 2022).
- Σπίγγου, Σ., «Πρόδρομος Μαυρίδης: Εκτός φυλακής το πρώην διευθυντικό στέλεχος της Siemens Hellas», Έθνος, 27 Ιανουαρίου 2020, <https://www.ethnos.gr/greece/article/85080/prodromosmayridhsektosfylakhstoprohndieythntikostelexosthssiemenshellas> (τ.π. 3 Ιουνίου 2022).
- Τερζής, Δ., «Ο φυγάς του σκανδάλου της Siemens», Η Εφημερίδα των Συντακτών, 23 Νοεμβρίου 2019, https://www.efsyn.gr/politiki/prosopiki-yprothesi/220146_o-fygastoy-skandaloy-tis-siemens (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).
- Τσέφλιος, Ν., «2007: Η “μάχη” των Ζωνιανών και το τραγικό τέλος του ειδικού φρουρού», Bloko, 5 Νοεμβρίου 2019, <https://www.bloko.gr/2019/11/2007.html> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).
- Χωρίς όνομα συντάκτη, «Ολοκληρώθηκε η δίκη των Ζωνιανών», Πρώτο Θέμα, 30 Απριλίου 2010, <https://www.protothema.gr/greece/article/67260/oloklhrothhke-h-dikh-ton-zonianon/> (τ.π. 4 Ιουνίου 2022).
- Χωρίς όνομα συντάκτη, «Η ΥΠΟΘΕΣΗ SIEMENS ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΘΟΡΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑΠΛΟΚΗΣ», newsbeast, 24 Ιανουαρίου 2011, <https://www.newsbeast.gr/files/1/2011/01/24/siemensleisagogi.pdf> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).
- Χωρίς όνομα συντάκτη, «Αθώοι οι πρώην αξιωματικοί της ΕΛ.ΑΣ για την επιχείρηση στα Ζωνιανά το 2007», Η Καθημερινή, 26 Φεβρουαρίου 2013, <https://www.kathimerini.gr/society/29178/athooi-oi-proin-axiomatikoi-tis-el-as-gia-tin-epicheirisi-sta-zoniana-to-2007/> (τ.π. 4 Ιουνίου 2022).
- Χωρίς όνομα συντάκτη, «Αρχίζει σήμερα η δίκη της Siemens -11 χρόνια μετά την έναρξη της έρευνας στην Ελλάδα», iefimerida, 24 Φεβρουαρίου 2017, <https://www.iefimerida.gr/news/321169/arhizei-simera-i-diki-tis-siemens-11-hronia-meta-tin-enarxi-tis-ereynas-stin-ellada> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).
- Χωρίς όνομα συντάκτη, «Υπόθεση Siemens: Καταδικάστηκαν 22 άτομα - Απαλλάχθηκε ο Τσουκάτος λόγω παραγραφής», Naftemporiki, 19 Νοεμβρίου 2019, <https://www.naftemporiki.gr/story/1534381/yprothesi-siemens-katadikastikan-22-atoma-apallaxthike-o-tsoukatos-logo-paragrafis> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).
- Χωρίς όνομα συντάκτη, «Υπόθεση Siemens: Ένοχοι 22 από τους 54 κατηγορούμενους - Η λίστα», Έθνος, 19 Νοεμβρίου 2019, <https://www.ethnos.gr/greece/article/72959/yprotheshsiemensenoxoi22apotoys54kathgroymenoyshlista> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

Χωρίς όνομα συντάκτη, «Siemens: Η ιστορία μιας δικαστικής παρωδίας», Δικαστικό πρακτορείο ειδήσεων, 20 Νοεμβρίου 2019, <https://www.dikastiko.gr/proto-thema/siemens-i-istoria-mias-dikastikis-parodias/> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

Χωρίς όνομα συντάκτη, «Η ιστορία της Ζίμενς Γερμανικός πολυεθνικός κολοσσός στους τομείς του τηλεπικοινωνιακού και μηχανολογικού εξοπλισμού», Σαν σήμερα, χ.χ., <https://www.sansimera.gr/articles/985> (τ.π. 2 Ιουνίου 2022).

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.